

Видання „Союза Визволення
України“.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

—
Випуск другий.
—

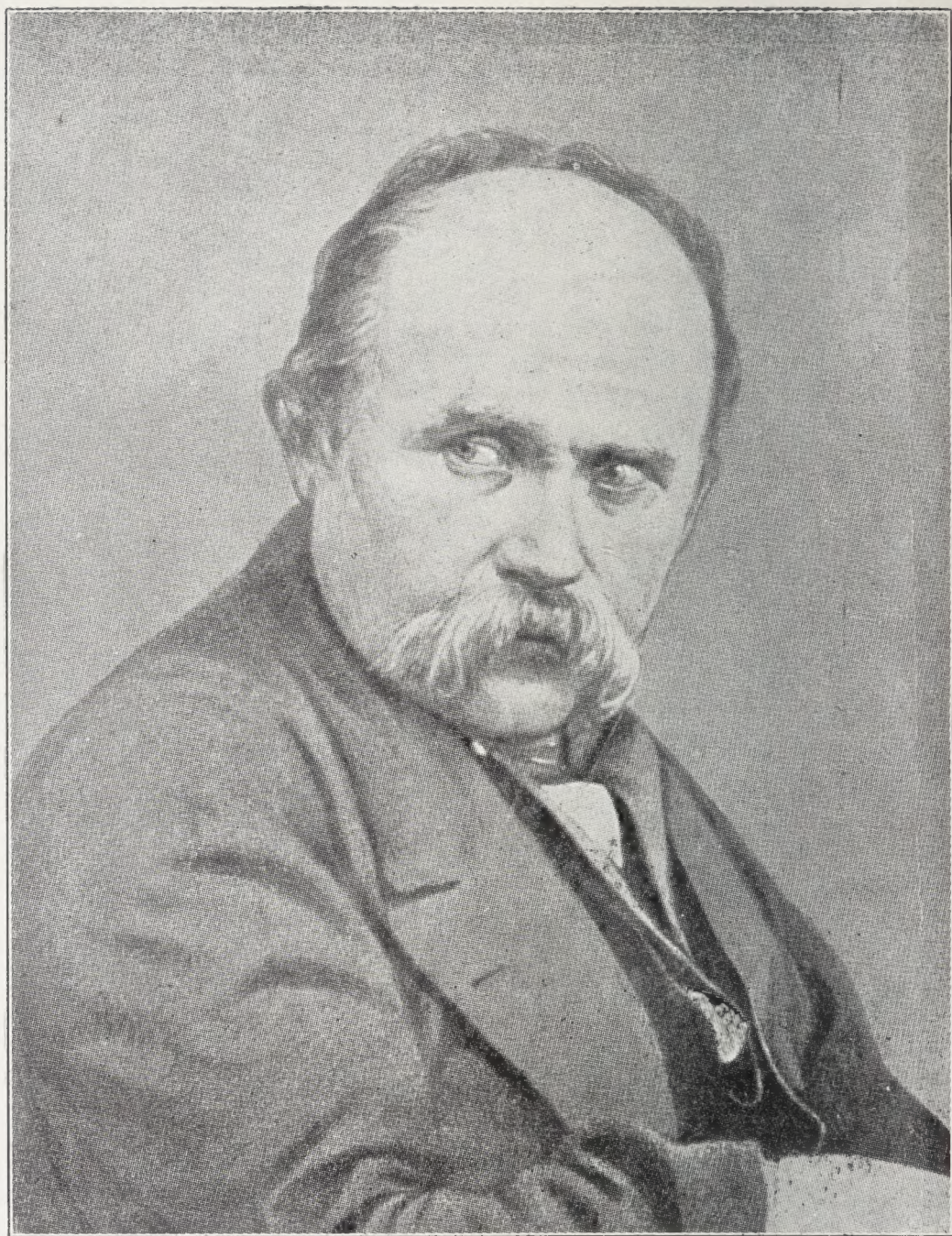
== Ціна: 1 корона. ==

Львів. 1914.

Друкарня Артистично-просвітнього Товариства.

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

Тарас Шевченко.

Видання „Союза Визволення
України“.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

КОБЗАР

(вибір поезій).

—
Випуск другий.
—

Львів. 1914.

Друкарня Артистично-просвітнього Товариства.

Тарас Шевченко.

(Автобіографічні звістки.)

Письмо до редактора часописи „Народнає Чтеніє“.

Я вповні спочуваю Вашому бажанню познакомити читателів „Народнає Чтеніє“ з історією життя людей, що вибили ся своїми спосібностями й ділами з темної й безмовної юрби простого люду. Такі відомости, бачить ся мені, поведуть неодного до почуття своєї людської гідности, без котрого не можливі доспіхи суспільного розвитку в низших верствах людности Росії. Моя власна доля, виставлена в правдивім світлі, могла би навести не тільки просту людину, але й тих, у котрих простий народ находить ся в повній зависимости, на роздумуваня глибокі й корисні для обох сторін. Ось чому я зважую ся виявити перед сьвітом кілька смутних фактів з мого життя. Я бажав би виложити їх в такій повноті, в якій покійний С. Аксакоф виставив свої дитинні й молодечі літа, — тим більше, що історія мого життя становить часть історії моєї рідної сторони. Але я не маю смілости входити в усі подрібности. Се могла би зробити людина, котра успокоїла ся внутрішньо й успоковна що до подібних собі зовнішніми обставинами. На тепер можу для догодження Вашому бажанню вчинити хиба тільки, що виставлю Вам в коротких словах фактичний хід мого життя. Коли Ви прочитаєте сі стрічки, то чейже оправдаєте чуте, від котрого у мене стискаєть ся серце й деревіє груди.

Я — син кріпацького селянина, Григорія Шевченка. Родив ся 25. лютого 1814. року в Кирилівці, селі звинигородського повіта київської губернії, в маєтности одного

дідича. Утративши вітця і матір в осьмім році життя, при-тулив ся я в школі в парафіяльного дяка яко школяр-по-пихач. Сі школярі супроти дяків се саме, що хлопці віддані родителями або иншою властію на науку до ремісників. Права майстра над ними не мають ніяких означених границь: вони — справдішні раби його. Вони мають безусловно виконувати всі домашні роботи і всякі можливі забаганки самого господаря й його домівників. Лишаю Вашій увазі виставити собі, чого міг вимагати від мене дяк — уважте, тяжкий паниця, — і що я мусів виповняти з невольничою покірністю, не маючи на світі ані одної істоти, котра би журила ся або могла би журити ся моїм положенням. Всеж таки я за два роки тяжкого життя в так званій школі перейшов граматику (буквар), часловець і наконєць псалтир. Під конєць моєї шкільної науки дяк посилав мене замість себе читати псалтир по душах покійних кріпаків і був ласкав платити мені за те для заохоти десяту копіюку. Моя поміч давала жорстокому мому учителеви можливість, більше як перше віддавати ся улюбленому своєму ділу, враз зі своїм приятелем Йоною Лимарем, так що по повороті зі свої праці я майже все заставляв їх обох паними як ніч. Дяк мій обходив ся жорстоко не з самим тільки мною, але й з дру-гими школярами, і ми всі ненавиділи його страшно. Без-глузда его напасливість, зробила нас супроти него лукавими і мстивими. Ми ошукували його при всякій нагоді, яка трафіла ся, і робили йому всякі можливі пакости. Сей перший деспот, на котрого я наткнув ся в моїм життю, впоїв в мене на ціле життя глибоку відразу й погорду до всякого насильства одної людини над другою. Моє дитиняче серце було вражене сим виплідком деспотичних семінарів мільон разів і я скінчив з ним так, як звичайно кінчать виведені з терпеливості безборонні люди, пімстою й утечею. Заставши його раз паним до безпам'яті, я ужив проти нього власне його оруже, різки, і наскільки стало дитинячих сил, відплатив йому за всі його лютости. Зі всього добра паниці дяка, завсігди здавала ся мені найціннійшою річю якась книжочка з кунштिकाми, се є гравірованими образками, правдоподібно найлихшої роботи. Я не вважав гріхом або не встояв проти покуси вкрати сю дорогоцінність, і в ночі втік до місточка Лисянки.

Там я знайшов собі нового учителя в особі маляра діякона, котрий як я скоро переконав ся, дуже мало від-

різняв ся своїми правилами і обичаями від мого першого учителя. Три дні я терпеливо таскав на гору відрами воду з річки Тикача і розтирав на желізній блясі фарбу мідянку. На четвертий день не стало мені вже терпцю і я утік в село Тарасівку до дяка-маляря, що вславив ся в околиці мальованєм великомученика Микити й Івана Воїна. До сего то Апелеса удав ся я з незмінним постановленєм витерпіти всі проби, як я тоді гадав, нероздільні з наукою. Я бажав горячо присвоїти собі його велику штуку хочби в малесенькім степені. Та ба! Апелес поглянув уважно на мою ліву руку і відмовив мені на чисто. Він сказав мені, з гірким моїм смутком, що в мене нема здібности до нічого, ані навіть до шевства або боднарства.

Стративши всяку надію стати ся колинебудь хоч середнім малярем, вернув ся я засмучений в своє рідне село. Я мав на очах скромну долю, котрій однакж моя уява придавала якусь простодушну розкіш: Я хотів статись, як виражає ся Гомер, пастирем стад непорочних, з тим, щоби, ходячи за громадською чередою, читати свою любу крадену книжку з кунштниками. Але й се мені не удало ся. Мому дідичеві, котрий щойно наслідив масток свого батька, потрібний був второпний хлопець, і обірваний школяр-волоцюга попав просто в дреліхову куртку, в такі самі шара-вари і наконець — в покойові козачки.

Винайдене покоєвих козачків приналежить цивілізаторам задніпряньскої України, Полякам; дідичі інших народностей переймали й переймають у них козачків, як вигадку безперечно розумну. В краю, колись козацьким, зробити Козака підручним з самого дитинства — се те саме, що в Ляпляндії покорити волі чоловіка бистроного оленя. Польські дідичі колишнього часу-утримували козачків, окрім льокайства, ще яко музикантів і танечників. Козачки грали для панської потіхи веселі двозначні співанки, утворені народньою музою з горя, на підпитку, і пускали ся перед панами, як говорять Поляки: сюди-туди на вприсюди. Новійші представтелі вельможної шляхти, з почуттем просвітньої гордості називають се опікою української народности, котрою буцімто завсїгди відзначали ся предки. Мій дідич, яко російський Німець, глядів на козачка більше практично і, опукуючи ся мовою народностию, на свою маніру, поставив мені обовязком тільки мовчати і стояти

непорушно в куті в передпокою, поки не розлягне ся його голос і не прикаже подати люльку, що стоїть таки біля нього, або наляти йому перед носом шклянку води. По вродженій мені зухвалости, я нарушив панський наказ, співаючи ледви чутним голосом гайдамацькі сумні пісні і відрисовуючи покрадьки образи суздальської школи, що украшували панські покої. Я рисував олівцем, котрий — признаю ся без всякого сумління — украв у купця.

Пан мій був чоловік невсипущий: він неустанно їздив то до Київа, то до Вильна, то до Петербурга, і таскав мене за собою в обозі для сидження в передпокою, подавання люльки таї інших подібних потреб. Не можна сказати, щоб я тодішне моє положенє уважав прикрим для себе: воно тільки тепер наводить на мене страх і здаєть ся якимсь диким та нескладним сном. Правдоподібно багато людей з московського народу дивити муть ся колись так як я на свою минувшість. Мандруючи зі своїм паном з одного заїздного дому до другого, я користав з всякої нагоди, щоби забрати зі стіни простий образок і зложив собі таким способом дорогоцінну колекцію. Особливими моїми любимцями були історичні герої, як то: Соловій Розбійник, Кульнев, козак Платов і інші. Впрочім мене вела не жадоба придбання, але непереможне бажаннє відрисувати з них як тільки можна вірні копії.

Одного разу, в часі пробування нашого в Вильні, 6. грудня 1829. року, пан і пані поїхали на бал в так звані ресурси (зібране шляхти) по поводу іменини почиваючого в бозі імператора Миколи I. В домі все успокоїлось, уснуло. Я засвітив свічку в самотній комнаті, розпростер свої крадені скарби і, вибравши з них козака Платова, взяв ся зі шанобою копіювати. Час летів для мене непомічено. Я дібрав ся вже до маленьких козачків, гарцюючих около сильних конит генеральського коня, коли позад мене отворили ся двері і ввійшов мій пан, що вернув ся з балю. Він, озвірівши ся, накрутив мене за уха і надавав потиличників не за мою штуку, ні (на штуку він незвернув уваги)! а за те, що я міг спалити не тільки дім, але й місто. На другий день він велів фірманови Сидоркови випарити мене гарненько, що й було виповнене з належною ревностію.

В 1832. році скінчило ся мені 18 літ, а що надії мого пана на мою льокайську второпність не справили ся,

то він, вислухавши мою безустанну просьбу, законтрактував мене на чотири роки цеховому майстрови малярському, якомусь Ширяєву, в Петербурзі. Ширяєв лучив в собі прикмети дяка-Спартанця, диякона-маляря і другого дяка, хіромантика: але мимо всього гнету його потрійного генія я в ясні весняні ночі бігав в Літній сад рисувати зі статуй, украшаючих сю простолінійну будівлю Петра. В оден із таких сеансів познакомив ся я з артистом Іваном Сошенком, з котрим я й доси зістаю в найщиріших братерських відносинах. За радою Сошенка я зачав пробувати акварелею портрети з натури. Для числених чорнетних проб служив мені за модель другий мій земляк і приятель, козак Іван Ничипоренко, двірській чоловік нашого дідича. Раз дідич увидів у Ничипоренка мою роботу, і вона йому так сподобала ся, що він зачав уживати мене до мальовання портретів своїх улюблених коханок, за котрі часом нагороджував мене цілим срібним рублем.

В році 1837. Сошенко представив мене конференційному секретареві Академії красних штук В. Григоровичови з просьбою освободити мене від моєї сумної долі. Григорович передав його просьбу В. Жуковському. Той сторгував ся найперше з моім дідичом і просив Брюлова вималювати його, Жуковського, портрет в цілі розіграти його в приватній льотерії. Великий Брюлов зараз пристав і невдовзі портрет Жуковського був у него готовий. Жуковський за помочю графа Велигорського, устроїв льотерію на 2500 рублів асигнатами, і тою ціною куплена була моя воля 22. цвітня 1838. року.

Від того дня я й зачав ходити на науку до академії красних штук і став ся небавком одним з найлюбієших учеників-товаришів Брюлова. В 1844. році удостоїв ся я гідности свобідного артиста.

Про перші мої літературні проби скажу тільки, що вони зачали ся в тім самім Літнім саді, в ясні безмісячні ночі. Українська строга муза довго цурала ся мого смаку, схибленого життем в школі, в панськім передпокою, в заїздних домах в мійських кватирах; але коли подих свободи вернув моім чутям чистоту дитинних літ, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, спасибі їй, обняла й приголубила мене на чужій стороні. З перших, слабих моїх проб, написаних в Літнім саді, надрукована тільки одна

балада „Причинна“. Коли й як писав я дальші вірші, про се я не радий розводити ся. Коротка історія мого життя, нашкіцтована мною в сім безладнім оповіданю для догодження Вам, прийшла мені, правду сказати, дорожше, ніж я думав. Скільки літ страчених! І щó я купив у долі своїм змаганням — не згинуть? Чи не одно тільки страшне зрозуміння свої минувшости! Вона страшна, вона тим більше для мене страшна, що мої рідні братя і сестри, про котрих мені було тяжко згадувати в моім оповіданню, і досі кріпаки. Так, ласкавий добродію, они кріпаки й досі!

Прийміть і т. д.

Т. Шевченко.

18. лютого 1860.

Денис Лукіянович.

Про Шевченкові твори.

1. Кобзарь; Шевченко правдивий народний поет.

Небагато лишило ся Шевченкових творів. Кобзарь, у якому всі вони надруковані, книжка невелика. Колиж ті твори розглянути, то їх форма невибаглива. Найбільше попадаєть ся віршів, що звуть ся думками, бо се був улюблений Шевченків твір. Є кілька поем (оповідань), а то з буденного, сучасного життя (побутові), історичні і фантастичні (здумані). Найдеть ся кілька посланій і листів — от і всі роди поезії в Кобзарі. А склад тих віршів не дуже різнородний, найчастійше подібний до народньої пісні.

Отже цілком инакше виглядає Кобзарь, ніж твори Міцкевича, Словацького і Красінського, Пушкіна або Шілера і Гете. А проте автор Кобзаря Тарас Шевченко належить до найбільших світових поетів і його імя стоїть поруч тамтих світочів. Бо не ходить о те, скільки хтось написав, але що. Аби якийсь твір був гарний і цінний, він не мусить бути хитро-штучно писаний. Щирі слова зпід серця, зложені простим, чепурним ладом, зворушують читача і дають йому вдоволення чи не більше, ніж хитро обдуманна штука. Такий саме „Кобзарь“ Шевченків: читаєш його і 100 раз, а все свіже, як погожа вода в спеку.

Твори тамтих великих світових поетів читають учені і освічені люди і любують ся ними, величають їх. Неосвічена людина не розбере всього, що в тих книгах писане. Але Кобзаря? Читають освічені люди і не можуть надивувати ся. Читайте з нього простому, неписьменному селянинови про те, що творило ся на Україні з кріпаками, а він буде зітхати. Дівчатам читайте „Катерину“, а вони слівми вмивати

ся будуть. Мама заплачуть, як прочитаєте їм „Наймичку“. І так кожний: сирота без роду, чумака і бурлака, безжурний козак і закохана пара, убога вдовиця, бідний кріпак і наймит, усі знайдуть у Кобзарі якісь слова ніби свої. Так, як би хтось підслухав їх мову та пісню і скаргу, або як би хтось відгадав те, що думалося в темну ніч, що діялося в серцю в гірку годину. І відгадав і якось так сказав, що аж легше стане, як почувеш ті слова.

Таке то робив Шевченко, такі чуда творив.

Один, на що не гляне, зробить таку саму річ руками, другий, що тільки чує, зараз тобі заспіває, чи на скрипочці ушкварить. А поетам таке дано, що вони знають, що ворухить ся в людськім серцю і що думаєть ся в голові. І знають і такими чудесними словами сказати вміють. Краще скажуть, ніж ти сам. А глянуть на небо, на ліс і на поля вкриті копами, то наче картина змалювана, хоч і словами, не красками.

Правда, не кожний се добре зробить, тільки справжній поет. Таким правдивим і то великим поетом був Тарас. Він вийшов з під хлопської стріхи, селянське життя і горе не тільки знав, але й зазнав його сам. Хоч і вийшов в люде, добув слави, не відцурав ся свого роду і не відстав від мужицького життя, Ніюдин з українських поетів, окрім Шевченка, не вважав так щиро селянина правдивим своїм рідним братом, не радів так його радощами, не журился смутком. Ніюдин з українських поетів так з самого серця не виспівав мужицької біди, не виказав усю кривду закріпощених, безрадних селян, не стояв так за правду для селянина, як Шевченко. В нашій українській літературі є багато поетів, котрі за Шевченковим прикладом відносять ся щиро й прихильно до мужика, мужицьке життя в нашій літературі описане докладно і ясно в ній поставлена справа, що мужикови належать ся права, як чоловікови і як горожанинови. Зате нашу літературу називають демократичною. А всеж таки видно, що ті українські письменники вважають себе за одну особу, мужика за другу і відносять ся до нього критично, то-б-то показують його хиби побіч добрих прикмет. Шевченко не чує різниці між собою і мужиком. Кожда мужицька кривда болить його самого. Виступаючи проти неї, він обороняє і себе самого. І тому вважають Шевченка мужицьким поетом і так його називають.

Шевченко відчув не тільки горе, і кривду людини, але й те нещастє, яке впало на цілий нарід. Тим нещастєм була втрата самостійної держави. Отже Шевченко тужить за нашою минувиною, оспівує її славу, учить нас любити її і звязати з нею нашу думку, нашу працю, наші змаганя. Він вижидає тої хвилі, коли буде вільна Україна, а на ній братерська слава „без хлопа і без пана“. Такий ідеал він показав нам. Він чув, мислив і співав за мільони, він правдивий, великий поет цілого українського народа.

2. Характеристика Шевченкової творчости.

Нерозумно шукати у поетів політичної програми для якоїсь партії. Політична програма і поезія не одно. Головною прикметою поета є чутє, а не холодна розвага і обчислення скільки можна в даних обставинах осягнути. Такої рахуби мають тримати ся політики, купці і господарі.

Не сама тільки любов до людини другого пола, не сама тільки туга, не сам захват для явищ природи, не сама радість або смуток з особистого життя поета — є чуття гідні поезії. Які саме чуття ворущать поета і котрі він оспівує, се залежить від глибини його душі і від здатности одушевляти ся тим, чи другими чуттєм. Любов вітчизни, минуле рідного краю, високі кличі, до яких людство простує — також гідний предмет поезії. Коли поет одушевляв ся вселюдськими кличами, то видно, що він бажав бачити свій нарід між поступовими борцями. Але годі з постичного одушевлення снувати, що чиєсь поезії згідні з політичними програмами.

Таке власне роблено з Шевченком. Ставило ся питання, чи він був соціяліст, чи ні; одні робили його безбожником, другі обороняли його; ще инші закидали йому ворожпечу то до Поляків, то до Москалів, то до одних і других. Таке розбирання і розуміння Шевченкових творів можна ряснити ось чим. У Шевченка велика сила чуття і різнородні теми в поезії. Він перший з тогочасних українських поетів мав свої політичні погляди і не бояв ся дати їм вислів у своїх поезіях. Надто Шевченко відіграв таку визначну ролю в нашім національнім відродженню, його імя має таку вагу в українськім народі, що й не диво, як підчас формовання певних партійних поглядів один чи другий гурток шукав в авторитеті Шевченка якоїсь поваги для себе.

Розглядаючи важнійші провідні думки в Шевченкових творах, треба пам'ятати ось що.

Шевченко був дуже доброго серця, вельми чоловіколюбний. Почуття правди, справедливості було у нього дуже сильне. Чоловік він був живий, жвавий і запальний, а найби тільки побачив якусь неправду, неслухняність, кривду — він не міг змовчати, але сміливо дорікав тому, хто зле діяв, все обороняв покривдженого. Він сам зазнав на своєму віку багато кривд і пониження і тим він стаяв за правду, а його вразливе серце на кожду кривду було таке чуле.

Як людину бажав Шевченко бачити нескривджену, щасливу в родині і в господарстві, так само кождий нарід повинен був, на його думку, мати свої права і не повинно так бути, щоб одна держава верховодила над другою.

В Шевченкову добу кращі люде на Україні, такі, що журять ся не тільки своїми особистими справами, але й загальними, бачили два лиха для України.

Одним була втрата державної самостійности. Жива ще була пам'ять заподіяної українському народови кривди. Годі було забути, що підступом і насильством відібрано народови те, що може бути йому найдорожше — волю.

Другою справою, яка піддержувала невдоволення з правління і держави, було кріпацтво. Той порядок, який силував мужика до даремної роботи на пана, стрічав ся з критикою й осудом поступових кругів. Проти кріпацтва здіймало ся все, що було чесного і розумного в Росії. Не міг і Шевченко всею силою, своїм огненим словом не загреміти на таке зло. Добра частина його Кобзаря то протест проти того насильства, яке завдано українській державі і проти того кривдного ладу суспільного з панами і кріпаками.

Забгато злого діялось у Росії за Шевченкових часів, надто багато причин до великого невдоволення з держави і суспільного ладу було в ту пору. Наш поет жив у часах абсолютизму, коли горожане не мали свободи робити того, що вважали потрібних для направи лиха. Недиво, що і в тих кругах, в яких обертав ся Шевченко, не було виробленої якоїсь програми, по якій треба було простувати до обнови, відзискати загарбані і втрачені права. Тому, як читаємо Кобзаря, то більше стрічаємо скарги, протесту, гніву, навіть громів на кривду і на людей злої волі, ніж погідних, ясних картин.

Шевченка можна назвати поетом гноблених, кривджених людей і народів.

Шевченко був близько знайомий з людьми поступовими. А їх свободолюбні кличі про рівність і братерство, підходили близько до тих думок, до яких Тарас добирався самостійно, своїм вродженим розумом і тому найшли вислів у Шевченковій поезії.

Шевченків засіб чуття, його любов і шукання правди, його вселюдські кличі й ідеали, його своєрідність, як правдивого народнього поета, все те робить Тараса світовим, великим поетом. А тим він, як син українського народу, приносить честь і славу Україні.

3. Для зрозуміння історичних творів Шевченка.

За Шевченкових часів, як і за наших, не свої, а чужі були господарі на Україні. Шевченко виступав проти них за те, що занастили волю України. Але як і чому прийшло до того?

Ті племена, з котрих витворився український нарід, розсілися на дуже розлогих землях, без сильних, природних границь. Спільне походження, сплавні ріки, сусідські взаємини, спільна оборона перед ворогом — усе це зближало до себе племена, вироблювало одну культуру у них і зливало їх у нарід. Такий процес сполуки, що йшов сам від себе, відбувався надто поволі, тим більше, що від сходу допливали свіжі і то чужі племена тай ще дикі.

Київські князі почали той повільний і природний процес прискіпати обдуманю, з пляном веденою роботою. То заводили, то накидали єдність віри, єдність законів, політичного строю і єдність пануючої княжої родини.

Хоч через надто великі простори, брак границь, слабе заселення княжа праця йшла також повільно, але вже виказувала великі й гарні успіхи, а власне високо розвинену культуру. Та важку роботу князів для построю великої держави перебила нагла тяжка пригода: набіг Монголів. Він зруйнував висліди творчої праці. Протягом чотирьох віків батьки наші різались з ордами, засівали степи могилами. За той час, коли козацтво з грудей своїх поставило живий мур проти Татар, західні краї могли зростати в достатки і поступати в культурі. Господарь, як не боїть ся

зłodiїв і диких звiрiв, то розведе гарне хозяiство. Але, як непевний свого — то аби збув ся.

З тої трiвоги, яку на Українi ширили орди, скористали найблизшi сусiди: Литва, Польща, а далi й Москва, що скрiплена татарськими заiдами витворила осередну царську владу, й заходила ся збирати землi i то коштом україньского простору. Литву одолiла Польща дорогою злуки (унiї) без великого проливу крови. Заводила Польща i з Україною такi унiї. Але до тих державних актiв пристала невелика часть україньских панiв. Бiльшiсть населення, головнож козаки, з мечем у руцi з бiльшим чи з меншим успiхом обстоювали своє право на державну самостiйнiсть, то на широку самоуправу (автономiю).

Найбiльша така баталiя розiграла ся мiж Хмельницьким i Володиславом IV, по йогож смерти з Яном Казимiром. Хан татарський, який дав хвилеву пiдмогу козакам, зрадив їх, а Хмельницький, побитий, не мав надiї спинити польської колонiзацiї*) i запевнити права україньским депутатам на Варшавським соїмi — тому зробив злуку з московським царем Олексiєм Михайловичем 1654 р. в Переяславi. Царь присяг на те, чого не хотiла Українi дати Польща: Україною мав правити гетьман, обидвi держави мали собi взаїмно помагати.

Так увiйшла в рахубу Москва, що скорше чи пiзнiйше, мусiла стрiнути ся з Україною, бо збирала землi пiд свою руку через те, що не могла розвинути свої сили на тiй области, яку мали кореннi Москалi. Хвилево розмежували ся обидва сусiди Москва i Польща на Українi — Днiпром (Андрусiвський мир 1667 р.). На лiвобережнiй Українi Москва руйнувала Гетьманщину, але не потребувала чiпати вiри (а тодi вiру бiльше, нiж нинi вважало ся все одно, що пароднiсть) i вмiла так себе вести, що навiть правобережнi провiдники народнiх рухiв числили на її помiч. Бо на поважний опiр проти Польщi, яка по давньому заводила панщину i церковну унiю, правобережна Україна не змогла ся вже. Вийшли тiльки селяньскi розрухи гайдамацькi 1734, 1750 i 1768 р. Послiднiй розрух, колiївщина вiдгукнув ся й в Галичинi, як опришкiвство (Ол. Довбуш), Москва готовила ся забрати Польщу пiд себе, бо пiсля

*) Король польськiй давав україньскi землi польським i спольщеним католицьким панам, а тi заводили панщину i церковнi утиски.

Хмельниччини правління в Польщі було безсиле. Тому Москва задалегідь дбала вже про лад на Правобережжю і допомогла Польщі приборкати Коліївщину, а в 4 роки після того змовила ся з Прусом і Австрією тай поділила ся з ними Польщею (1772. р.).

В тім поділі припала Росії правобережна Україна. А що на лівобережній царі не думали додержувати присяги зложеної українському народови, рішили ся тепер покінчити з гетьманщиною. Заборолом автономії України була Січ. Ніби тому, що вона спричинила російсько-турецьку війну, Катерина II. підступом її зруйнувала 1775. р., замінила Україну на провінцію і настановила там урядників.

Від того ще не пропасти. Бувало таке нераз і не одному. Тоді цілий нарід ставав як один до бою і нахабного завойовника викидав геть. Та в тім і річ, що український нарід не міг тут стати до бою, бо хитрий ворог розєднав синів одної матери України. Він підмовив панів і вищих попів, признав їм хлопську землю, скасував вольности селянські, зніс суди, завів панщину і все право дав шляхті. Немало панів посунуло на Україну і з Московщини. Ті українські пани, що дістали привілеї від московського царя, називали себе дворянами, приймали московську мову, вважали собі за честь, як їх або їхніх дітей прийнято в царську службу, щоб після нового строю правити старою гетьманщиною, як провінцією.

Мало було таких освічених людей на Україні, які би тримали ся народу і не називали хахлами селян і козацьких потомків повернених у мужиків. Їх московський уряд карав, або мусіли вони присісти і свої симпатії до давньої України виявляти нишком. А нарід лишив ся сам, понижений чужим ворогом і своїми перевертнями, ограблений. Лишив ся темний, без освічених людей, без землі і в кріпацтві.

4. Провідні думки в Шевченкових творах.

Серед таких невідрадних відносин Шевченко виріс. Коли прийшов до пізнання, його серце не могло не кривавити ся. У того, хто чулим серцем оглядає руїну власного народу, поневоленого в чужім ярмі, мусить накинїти проти ворога і ката вітчизни. Разом з тим будить ся туга за минулим, бо колись усеж було лїпше, було краще. Такою тугою навіяні Шевченкові поеми: Іван Підкова, Тарасова

ніч, елегія в честь Основ'яненка, Гамалія, Невольник, Думи мої і багато інших.

В тих творах виведені симпатичні і з артистичного боку прекрасні картини з козацької старовини. Далеко від рідного краю, згадка степів і могил підсувала поетови такі напів романтичні образи козацької бувальщини.

Але Шевченко виніс із дому ще й інші спомини про минувшину, а власне дідові оповідання про Гайдамаків. Вони сильно його вразили, Тарас носив їх під серцем. А то не були вже такі мирні, настроєві картини, що ворушили тугу — в них плила кров, вони жахом переймали. В Гайдамаках поет не вдоволяєть ся плятонічними симпатіями до старини, але виводить драму перед наші очи, описує різні, пожоги і руїни. Мого симпатія очевидно по стороні Гайдамаків, які встали за святу правду. А щоб їх діла виправдати, він показує страшні знущання польських панів і жидів над українськими селянами і релігійний утиск: пани заводили панщину, Єзуїти насилували свободу віри. Отсе перші вороги України, вони принесли релігійний і соціяльний гнет і „рай запалили“. Перші вони несуть вину, що в боротьбі проти утиску втратила Україна найбільший скарб: волю. державну самостійність.

В козацько-польських війнах ослабла Україна і шукала опори у иншого сусіда, ослабла і Польща тай втратила сей скарб, який намагала ся відібрати Україні — волю! Шевченко представив се у таких словах: „Польща впала, тай нас задавила“. А до того гетьмана, що гірко помиляючись, визволив Україну зід слабосильної Польщі тай піддав її сильній Москві, вкладає Тарас ненці Україні такі слова:

„Ой Богдане, Богданочку,
Як би була знала,
У колищі б задушила,
Під серцем приснала“.

Бо хоч царі і присягали лишити волю Україні, то прийшов „той Первий, що розпинав Україну“, а „Вторая доконала вдову сиротину“. Царь Петро І. Великий і цариця Катерина II. зломали автономію України. Вони зломали її політичну силу (військо уряд і закони) а панам московським і старшині козацькій дали дозвіл завести панщину на місце давньої свободи.

Тому то поет не міг Хмельницькому дарувати його нерозумного вчинку. Не один раз і не два згадав його, а все з тим самим жалем. В „Великім льоху“ напр. оповідає поет про дівчину, яка вповні з водою перейшла Богданови дорогу тоді, як їхав у Переяслав цареві присягати. Тою водою вона себе, рідню і собак потроїла і ще вмерти не може.

І завели московські царі свій лад на Україні:

„Он глянь — у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки здіймають,
З шкурою здіймають, бо нічим обути
Панят недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сина кують
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію — в військо оддають,
Бо його бач, трохи... А онде під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне“.

Так виглядає рай, заведений царями на Україні. В абсолютній державі, без конституції царі винні всім непорядкам, усім утискам у державі. І як нема другого поета, щоб так безмежно, як Шевченко, любив свою вітчину і тужив за нею, так нема у всесвітній літературі другого поета, щоб так сильно і рішучо, як він, запротестував проти царської влади, щоб такі обжалування кинув перед царський престіл. Ладом старозавітних пророків кидає на них Шевченко громи у Сні, в Неофітах, у Кавказі і ин. Бо Шевченко бачив і чужі кривди, не самої тільки України. В обороні Черкесів, яких Росія почала кувати в кайдани, так як Україну, написав він одну з найкращих своїх поем „Кавказ“.

Шевченкови мало було на ворога лютувати. Він шукав дійсних причин неволі і найшов їх також у нас тай у наших батьків. Він дочитав ся в історії, що козацька старшина, подібно як шляхта в усіх краях, піклувала ся тільки своїм добром, а не добром цілого народу тай каже про них:

„...Ваші славні Брути*)
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сьміте!...“

*) Брут, славний римський республіканець, що вбив Цезаря для добра рідного краю.

Коли московські царі руйнували Україну, то

„...ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби,
Німії, подлії раби...“

А про тих, що гнуть ся під московський кнут, каже поет:

„Як би то, думаю, як би
Не похиляли ся раби,
То не стоялоб над Невою*)
Отсих осквернених палат“.

Але їх і тих перевертнів, що допомагають Москалеви з матери (України) латану сорочку знімати, кличе поет в „Послانیю“: Схаменіть ся, будьте люде, бо лихо вам буде!

Він каже обняти найменшого брата, то-б-то прихилити ся до простого народу. Той менший брат, то нарід, то Україна, а любов до нього, то любов до України.

Любов то скарб великий у чоловіка, любити і прощати треба кожному, щоб запанувала правда на землі. Любов, правда і воля, то найвищі ідеали для правдивого чоловіка. Коли ті ідеали будуть ясніти землякам, то верне на Україну „братерська наша воля без хлопа і без пана“, тоді

„...на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люде на землі.“

Поет вірив, що „буде правда на землі“. „Повинна бути, бо сонце стане і осквернену землю запалить“. Тільки з тою вірою в серцю накликав поет своїх земляків:

„Боріте ся, поборете,
Вам Бог помагає;
За вас сила, за вас воля,
І правда святая!“

Тільки та глибока віра додала йому гарту і сили витерпіти муки на заслання. Тільки з тою вірою міцною і з безмежною любовю вітчизни в серцю співав поет:

*) Царські палати побудовані в Петербурзі над рікою Невою.

„Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині

— — — — —
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять лукаві і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!“

Окрім Кобзаря написав Шевченко прозою драму Назар Стодоля, кілька повістей, Записки в неволі і уложив Букварь.

5. Як розвивав ся Шевченків світогляд.

В ту пору, коли Шевченко писав перші свої друковані твори (1838 р.) панував іще в європейських літературах т. зв. романтичний напрям. А той напрям прийшов тоді, як пережив ся класичний.

Класичні поети писали про богів і то лиш про грецьких та римських і про війни та лицарів. У ту пору селянина та ремісника ніхто не вважав чоловіком і ніхто не брав би їх у літературу, хіба на сміх. І мови їх стидали ся, писали латинською, а от у нас церковно-славянською (подібною до тої мови, в якій читають євангеліє) або російською. Алеж годі з мертвого довго черпати, тому класичні боги наскучили, і німецький поет Кьльопшток пробував їх заступити християнським. Незадовго французька революція і війни французького цїсаря Наполеона повалили повагу царів і шляхти і промостили дорогу низшим верствам. Тоді зрозуміли німецький учений Гердер і шотляндський поет Бернс, що не слід поетам блукати по Греції, по Римі, а треба шукати живих джерел у свого власного народу. Почали приглядати ся до його життя, пізнавати його звичаї і вірування, записувати його казки і пісні (т. зв. устну словесність). У Французів була та словесність зложена в старій романській мові, і з того пішла у них назва романтичний напрям літератури. Ся назва приняла ся і для таких літератур, як славянські, хоч вони не сягали до романської устної словесности, але до своєї власної. Роман-

тики шукали у простонародя не самих тільки тем (про що писати), але й форми (як писати). І Шевченко в перших своїх творах (баладах) розказує, як дівчина йде по чари до бабусі, як її русалки залоскотали (Причинна), а друга дівчина замінила ся в тополю (Тополя), то знов, як рибалка і втоплена зависною, недоброю матір'ю дівчина впливають до місяця на беріг глибокого ставка. Рибалка її цілує, вона коси чеше (Утоплена).

Романтики радо звертали ся до минувшини. А в тім Шевченко не мало наслухав ся про українську минувшину, бо в його часах історична традиція, не була ще приголомшена московським урядом. Ще по скринях лежали старі козацькі жупани, в світлицях висіла зброя, а слава кривавих справ жила в пам'яті сучасників. Від романтиків навчив ся Тарас бачити в минулім усе добре і гарне. Тому він у ранніх своїх історичних творах ідеалізує гетьманщину і козацтво, бачить у них усе найкраще, не знає їх недостач і хиб тай жалує, чому вже нема того ладу, чому він не вернеть ся. До тих романтизмом надиханих історичних поем належать: Іван Підкова, Тарасова ніч, Гамалія, а також Гайдамаки.

Але Шевченко не дуже підпадав під вплив романтиків. Рано вже почав він дивити ся на світ своїми власними очима, по своїому. Русалок, топельників і чарів він же не міг бачити, а за те бачив, як неповинно терплять люде од всякого горя. Він передчасно виступив з родини, чи радше сім'я їх розбила ся так скоро через смерть батька-матери, і відтоді тужив Тарас за радощами семейного життя. Тому він звернув увагу на недолю дівчини, якій злий чоловік перешкодить вийти в родину і зазнати материнських радощів. Покривджену, зведену дівчину і матір покритку Шевченко малює з того часу часто, а все спочував їм, клонить ся перед ними. Особливо в двох поемах оспівує поет долю заведеної дівчини: в Катерині і в Наймищці.

Обидві ці поеми писані без непотрібної фантазії та видумок про русалок та чари. Вони взяті з дійсного життя: люде, які там змальовані — правдиві, цілком подібно до тих, яких бачимо коло себе. Також події в тих поемах описані з такою життєвою правдою, як би були цілком правдиві і в них можна повірити. Тому кажемо, що ці поеми реалістичні. Той напрям у літературі і в малярстві, який стараєть ся цілком правдиро представляти природу

і людське життя, називається реалістичний. Він поборов давнійший романтизм. А хоч по нім прийшли новіші напрями, то все таки реалізм і до нині держить ся.

У Шевченка в першій таки добі його поетичної творчости, поки він виїхав на Україну (1845 р.) вже сильно проявляв ся реалістичний напрям побіч романтизму. І то не тільки у тих творах, де він говорить про родину, про сільське, щоденне життя, але і тоді, як говорив про історію України. Його вразило, що над Україною, над численним народом з кривавою минувшиною панує ворог. Він дошукав ся причин тому. Побачив вину ворога і нашу. Отже в „Розритій могилі“ з сумом замічає, що перевертні помагають матір (Україну) катувати; у „Сні“ показує тих земляків-урядників, що на царській службі стидають ся й вірають ся свого і піддержують своєю працею вороже правління. А в „Чигирині“ з сумом каже, що гетьман може ще спати, не час йому ще вставати. Перше мусить Шевченко зорати передіг, засіяти сльози-слова. З того зійдуть ножі обоюдні, які розпанахають гниле серце земляків, наллють в нього живої козацької крови.

Шевченко прожив чимало років у Петербурзі, в столиці Росії. Там і зосереджувало ся духове життя просторої імперії. Як не як, а пробували там і чужинці і такі Росіяне, що побули за границею на власні очі бачили, який посів зійшов по французькій революції в західно-європейских краях. Се й були часи революційного походу. В різних краях прокидали ся розрухи, горожане виборювали собі конституційні права, а на самім уже кінці дійшов той рух і до Австрії в 1848. р.

Нема сумніву, що Шевченко в Петербурзі набрав ся ліберальних (свободолюбних) думок, до яких уже мав нахил.

На Україні попав Шевченко в такі гурти, які лиш помогли йому укріпити і поглибити його свободолюбні думки. Кирило-Методіївські братчики заходили ся коло вироблення програми для освітної і політичної праці. Тіж помічники, яких пізнав Шевченко в полтавській і чернігівській губернії, хоч і шукали собі нераз розради в чарці і забаві, але всеж були людці, які не могли погодити ся з тодішнім правительством і взяти участь у правлінню, були то люди з свободолюбними думками.

Ось так і при власній ще праці Шевченко поширив свій світогляд, виробив собі певні політичні думки і при-

дбав собі вселюдські, високі ідеали. Він зрозумів тепер, що різні прояви злого й недолі, от як кріпацтво і кривда низших верств від уряду, се звязане з хибним устроєм держави. Поки буде панувати теперішній порядок, в яким селяне поневолені кріпацтвом, а горожане не мають свободи особи, слова, зборів — доти добра не буде. І всею силою огненного слова він ударив на підстави самого ладу, на кріпацтво та на самоволю царів і царських слуг. Твори з другої доби Шевченкової творчости показують, що він розумів уже причини, через які зле діяло ся на Україні. Він і закликав земляків, щоб з неправдою бороли ся

„... На те й лихо,
Щоб з тим лихом битись...“

Люта царська кара заслання перекинуло Шевченка далеко. Не мав він змоги вкупі з другими світлими людьми поступати ще далі, дійти вишого ступня розвою та освіти. Всю духову силу зужив поет на те, щоб остояти ся в раз набутих думках. І справді, вернув він незломаний. Він тільки поглибив свої думки. Ані любови до України, ані вселюдським ідеям не показав ся невірним. Він зберіг той скарб до смерти.

6. Що Шевченко зробив.

Хоч досі не було більшого українського поета від Шевченка, то далеко ще не в самих тільки творах уся його заслуга. Треба розглянути, кільки він заважив у нашім народнім відродженню. І справді, треба сказати: відродженню, бо в перших десятках 19-го віку ми були наче мертві. Отже відомо (з З. уступу), що по зруйнованню Січи цариця намість давнього гетьманського устрою державного завела московські порядки в утворених з України губерніях: Київській, Чернігівській і Новгород-Сіверській. Українці гляділи на се мовчки. Інтелігенція почала ще забігати ласки у нового правління. А хоч і був гурток невдоволених, то вони таїли ся, вислали тільки депутата Капниста до пруського міністра змовити ся, що Українці зроблять повстанне. Заносило ся на війну між Росією та Прусом 1791 р., але до неї не прийшло, а пруський міністер навіть не дав Капнистови ясної відповіді, так що на Україні і не зроблено ніяких приготувань до оружного повстання.

Дев'ятнадцятий вік застав у нас повну мертвоту. Український нарід був розділений на два табори. Люд говорив по українськи і співав пісні про минулі часи. Інтелігенція була то сполячена, то змосковщена, а хоч і знала, що вона та Москалі й Поляки не одно, то не могла й не хотіла також і до народу прихилити ся. Вона дивила ся на нарід, як на щось низше, як на дику масу, котра буде загибати. От для прикладу: Павловський написав українську граматику і поясняє, що він вважає українську мову ні мертвим, ні живим нарічем, але вимираючим, тому й написав він граматику, аби лишив ся якийсь слід української мови.

Тимчасом розширений з західної Європи романтизм навертав до устної словесности. А що про скарб народніх українських пісень і чужі висказували ся з великим признанням, тим робом збудив романтизм пошану для простолюду. Під впливом етнографічних студій (дослідів над народом: його звичаями, мовою, ношею) витворив ся живіший рух, ніж за час наполеонівських війн, коли гноблені Францією народи підняли оклик: право народів на самостійне життя. Памяткою тих часів лишила ся Енеїда Котляревського видана полтавським гуртком. З кружка етнографів, зібраного коло харківського університету, вийшов і найталановитіший тоді повістяр, Квітка. Але усї ті письменники і полтавського і харківського кружка політично були наскрізь байдужі, так наче ми і не мали ніякої минувшини, ніби наші прадіди родили ся в ярмі, так як ми. Лице дупаєть ся від сорому, коли читаєш Квітчине „Добре роби, добре буде“. Ще не забули ся злочини московських царів на Україні, ще народні пісні про се гомоніли, а вже Квітка величає царя за здумані добродійства, каже мужикам припадати до колін губернатора, медаль від царя представляє як найвище добро і щастє людей, а повість свою кінчить молитвою за царя.

А кріпацький син Шевченко инше мав славословіє для московських царів:

„...Слава, слава
Хортам, і гончим, і псарям
І нашим батюшкам царям!“

Він перший пригадав землякам, що ми славних дідів внуки. Він перший звернув ся до козацької і гайдамацької

минувшии. Хоч він і бачив помилки в нашій історії, то шанував у ній боротьбу за волю і право народне.

Шевченко перший наш поет, у котрого є політична думка. Він перший відважився поставити наше право на державну самостійність. А хоч славянофільські політичні думки, яких слід бачимо в Шевченкових поезіях, і не здійснилися, то їй не пропали марно.

Політичні права українського народу були зачеплені Шевченковими творами і вже з круга думок Українців не зійшли; тим більше, що дрібну частину українського народу під австрійським цісарством покликали недалекої події історичні до конституційного життя.

Шевченко вийшов з народу і не тільки володів усіма скарбами його мови й поезії, не тільки любив мужика, але й упігнув ся за його право. Ті, що перед ним писали, Котляревський, Гулак, Квітка, то були дідичі й високі урядники. Вони знали мужицьку одежу й мову, але не знали його горя і душі. Шевченко на власній шкурі виніс усі хлопські злидні, тому він умів сказати про вдовині сльози і про панщину.

Він сказав, що народ наш брат, хоч і менший, казав обійняти його, бо родина то єдність. Він перший се сказав. Отже він продовжував роботу київських князів. Вони вели до того, щоб племена злити в один нарід, а Шевченко закликав нас до того, щоб ми пізнали, що тільки інтелігенція і народ разом становлять той організм, який живе, росте і розвивається, має будучність. Перед Шевченком приймали поети тільки мову від мужика, а Шевченко прийняв мужика самого. Тим він дав нам підставу до життя.

Дав крім того високі вселюдські кличі любови, правди і волі. А коли ми так самі перед собою стоїмо ясно, то нам байдуже, які там питання ставлять собі сусіди. До Шевченка вони питали ся, чи слід Українцям приймати в літературу якийсь новий язик, коли можна писати російською мовою. Виступ Шевченка не був відповідю на сей запит, він його просто перечеркнув.

З Шевченка вийшло т. зв. відродження шістьдесятих років з правдивими, європейськими гадками. Шевченко дав нам підвалини нинішнього нашого світогляду, який ми відповідно з вимогами часу доповнили.

А коли згадаємо, в яких житєвих умовах працював Шевченко, бо в таких умовах і люде твердого характеру

вирекли би ся своїх ідеалів, — одно лиш можемо сказати: Кождий з нас, хто хоче гідно святкувати соті народини сього найбільшого Українця, що в своїм Заповіті казав:

„Поховайте, та вставайте,
Кайдани порвіте!...“,

мусить сповнити сей заповіт.

Будьмож гідні великого, безсмертного Тараса з Його чоловіколюбними ідеями, з Його пожертвоуванням для рідного краю, для України.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кїдайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте сизокрилі
Мої голубята,
Ізза Дніпра широкого
У степ погуляти
З Киргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще молять ся богу.
Прилітайте-ж, мої любі!
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Орська кріпость, 1847.

Княжна.

(Уривок.)

Зоре моя вечірняя!
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі з тобою.
Роскажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає,
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді ровістлала
Зелені віти,
А на вітах гойдають ся
Нехрещені діти;
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує;
Як сон-трава при долині
В ночі розцвітає.
А про людей — та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,

Добре́ знаю!... Зоре моя,
 Мій друже єдиний!
 Ти не знаєш, що дієть ся
 В нас на Україні;
 А я знаю, і розкажу
 Тобі, й спать не ляжу,
 А ти завтра тихесенько
 Богові розкажеш.

1847.

Моїм союзникам.

Згадайте, братія моя
 (бодай те лихо не верталось!),
 Як ви гарнесенько і я
 Ізза решотки визирали
 І певне думали: „Коли
 На раду тиху, на розмову,
 Коли ми зійдемо ся знову
 На сій зубоженій землі?“
 — Ніколи, братя, ніколи!
 З Дніпра у купі не пемо,
 Розійдемось, рознесемо
 В степи, в ліси свою недолю,
 Повіруєм ще трохи в волю,
 А потім жити почнемо
 Між людьми, як люде . . .

А поки не буде,
 Любіте ся, брати мої,
 Україну любіте,
 І за неї безталанну
 Господа моліте!
 І його забудьте, други,
 І не проклиняйте,
 І мене в неволі лютій
 Инколи згадайте!...

1847.

Сонце заходить, гори чорніють,
 Пташечка тихне, поле німіє;
 Радіють люде, що одпочинуть.
 А я дивлю ся і серцем лину
 В темний садочок на Україну;
 Лину я, лину, думу гадаю,
 І ніби серце одпочиває.
 Чорніє поле, і гай, і гори,
 На синє небо виходить зоря.
 Ой зоре, зоре! — і сльози кануть —
 Чи ти зійшла вже і на Україні?
 Чи очі карі тебе шукають
 На небі синім? чи забувають?
 Коли забули, бодай заснули,
 Про мою доленьку щоб і не чули!

1847.

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога ...
Уже покликали до паю,
А я собі у буряні
Молю ся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господне небо і село,
Ягня, здасть ся, веселилось,
І сонце гріло, не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинув ся, дивлю ся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє —
І те помарніло.
Проглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернув ся я на хати —
Нема в мене хати.

Не дав мені Бог нічого!
 І хлинули сльози,
 Тяжкі сльози... А дівчина,
 При самій дорозі,
 Недалеко коло мене,
 Плоскінь вибірала,
 Та й почувала, що я плачу:
 Прийшла, привітала,
 Утирала мої сльози,
 І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
 Неначе все на світі стало
 Мое: лани, гаї, сади...
 І ми, жартуючи, погнали
 Чужі ягнята до води.

Бридня! А й досі, як згадаю,
 То серце плаче та болить:
 Чому Господь не дав дожить
 Малого віку у тім раю!
 Умер би орючи на ниві,
 Нічого-б на світі не знав,
 Не був би в світі юродивим,
 Людей і Бога б не прокляв!

Орська кріпость, 1847.

Не гріє сонце на чужині,
 А дома надто вже пекло;
 Мені не весело було
 Й на нашій славній Україні:
 Ніхто любив мене, вітав,
 І я хилив ся ні до кого,
 Блукав собі, молив ся Богу,
 Та люте панство проклинав,
 І згадував літа лихії,
 Погані, давнії літа.
 Тоді повісили Христа,
 Й тепер не втік би син Марії!
 Нігде не весело мені,
 Та мабуть весело й не буде.
 І на Україні добрі люде, —
 Отже такі й на чужині!
 Хотіло ся б (та й то для того,
 Щоб не робили Москалі
 Труни із дерева чужого),
 Аби хоч крихотку землі
 Із за Дніпра мого святого
 Святії вітри принесли...
 Та й більш нічого! Так то, люде,
 Хотіло ся б, та що й гадать!
 На що вже й Бога турбувать,
 Коли по нашому не буде!

Орська кріпость, 1847.

Сон.

Гори мої високії!
 Не так і високі,
 Як хороші, хорошії,
 Блакитні з далека —
 З Переяслава старого,
 З Виблої могили,
 Ще старшої, мов ті хмари,
 Що за Дніпром сіли.

Іду з тихою ходою,
 Дивлюсь, аж он передо мною
 Неначе дива виринають:
 Із хмари тихо виступають
 Обрив високий, гай, байрак;
 Хатки біленькі виглядають
 Мов діти в білих сорочках
 У піжмурки в яру гуляють;
 А долі сивий наш Козак
 Дніпро з лугами віграває;
 А он-де, он-де за Дніпром,
 На прігорі, ніби капличка,
 Козацька церква невеличка,
 Стоїть з похиленим хрестом.

Давно стоїть, виглядає
 Запорожця з Лугу,
 З Дніпром своїм розмовляє,

Розважає тугу.
 Оболонками старими,
 Мов мертвець очима
 Зеленими, позирає
 На світ з домовини.
 Може часеш оновлення?
 Не жди тії слави!
 Твої люде окрадені,
 А панам лукавим
 На що здалась козацькая
 Великая слава?

І Трахтемирів геть горою
 Нечепурні свої хатки
 Розкидав з долею лихою,
 Мов п'яний старець торбинки.
 А он старе Монастирище, —
 Колись козацькеє село.
 Чи те воно тогді було?
 Та все пішло царям на грище:
 І Запорожя, і село,
 І монастир святий, скарбниця —
 Все, все неситі рознесли,
 А ви, — ви, гори, оддали!...
 Бодай ніколи не дивить ся
 На вас, проклятіі! Ні, ні!
 Не ви прокляті, а гетьмани,
 Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високіі, мені,
 Високоїі і голубіі,
 Найкращі в світі, найсвятіі!
 Простіть! Я Богу помолюсь...
 Я так її, я так люблю
 Мою Україну убогу,
 Що прокляну святого Бога,
 За неї душу погублю!

Над Трахтемировим високо
 На кручі, ніби сирота
 Прийшла топити ся в глибокім,
 В Дніпрі широкому, оттак
 Стоїть одним-одна хатина.
 З хатини видно Україну
 І всю Гетьманщину кругом.
 Під хатою дідусь сивенький
 Сидить... А сонечко низенько
 Уже спустилось над Дніпром.
 Сидить, і дивиться, і дума,
 А сльози капаять. „Гай-гай:“
 Старий промовив: „Недоуми!
 Занапали божий рай!

Гетьманщина!...“ І думнеє
 Чоло похмаріло:
 Мабуть щось тяжке, тяжкеє
 Вимовить хотілось,
 Та не вимовив...

„Блукав я по світу чимало,
 Носив і свиту і жупан.
 На що вже лихо за Уралом
 Оттим Киргізам!... Отже й там,
 Йй-же Богу, лучче жити,
 Ніж нам на Україні!
 А може тим, що Киргізи
 Ще не христіяне?...
 Наробив Ти, Христе, лиха!
 А переиначив
 Людей божих? Котили ся
 І наші козачі
 Дурні голови за правду,
 За віру Христову,
 Упивались і чужої
 І своєї крові...
 А получчали? Ба, де то!
 Ще гіршими стали!
 Без ножа і авто-да-фе
 Людей закували,
 Та й мордують... Ой, ой, пани,
 Пани христіяне!“

Затих мій сивий, битий тугю,
 Поник старою буй-головою.
 Вечірнє сонце гай золотило,
 Дніпро і поле золотом крило;
 Собор Мазепин сяє-біліє,

Батька Богдана могила мріє;
 Київським шляхом верби похилі
 Требратні давні могили вкрили;
 З Трубайлом Альта між осокою
 Зійшлись, зеднались, мов брат з сестрою,
 І все те, все те радує очі,
 А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
 З чорною землею;
 Виступає круглий місяць
 З сестрою зорею,
 Виступають ізза хмари;
 Хмари звеселіли,
 А старий мій подивив ся,
 Сльози покотились.
 „Молюсь Тобі, Боже милий,
 Господи великий,
 Що не дав мені загинуть,
 Небесний владико!
 Що дав мені добру силу
 Пересилить горе,
 І привів мене, старого,
 На сі святі гори
 Одинокий вік дожити,
 Тебе восхвалити,
 І твоєю красою
 Серце веселити,

І поховать побитє
Гріхами людськіми,
На горах оцих високих,
І вітатъ над ними!“

Утер сльови нехолодні,
Хоч не молодії,
І згадував літа свої,
Давнії, благії:

„Де, як, коли і що робилось?
Було що справді, а що снилось?
Які моря перепливав?
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць в зорями сіяв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!“
І усміхнув ся сивий дід:
„Бо може — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися, не побрались;
Покинула самого жить,
„В хатині віку доживати.“
Старий мій знову зажурився;
Ходив довгенько коло хати,

А потім Богу помоливсь,
 Пішов у хату ночувати,
 А місяць хмарою повивсь.

Оттакий то на чужині
 Сон мені приснився!
 Ніби знову я на волю,
 На світ народився.
 Дай же, Боже, коли небудь,
 Хоч на старість, стати
 На тих горах окрадених,
 У маленькій хаті;
 Хоча серце замучене,
 Поточене горем,
 Принести і положити
 На Дніпрових горах!

Орська кріпость, 1847.

Іржавець.

Наробили славі Шведи
 Великої слави;
 Утікали з Мазепою
 В Бендери в Полтави,
 А за ними й Гордієнко.
 Нарадила мати,
 Як пшениченьку пожати,

Полтаву дістати.
Ой пожали б, як би були
Одностайне стали,
Та з хвастовським полковником
Гетьмана єднали.
Не стреміли б списи в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий,
Не плакала б Матір Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорожці
Великий Луг і матір-Січ,
Взяли в собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове вбоге Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білую хмару,
Опанував Запорожцем
Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,

Та наказав Запорожцям
 Церкву будувати.
 У наметі поставили
 Образ Пресвятої
 І крадькома молилися.

Боже мій в тобою,
 Мій краю прекрасний, роскошний, багатий!
 Хто тебе не мучив? Як би розказать
 Про якого небудь одного маїната
 Історію-правду, то перелякать
 Саме пекло можна, а Данта старого
 Полупанком нашим можна здивувать.
 І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
 Чи вже ж йому любо людей мордувать,
 І надто сердешну мою Україну?!
 Що вона зробила? Защо вона гине?
 Защо її діти в кайданах мовчать?!..

Росказали кобзарі нам
 Про війни і чвари,
 Про тяжкеє лихоліття,
 Про лютії кари,
 Що ляхи нам завдавали,
 Про се розказали.
 Що ж діялось по Шведчині, —
 То й вони злякались,
 Оніміли в переляку

Сліпі небораки:
Оттак тії воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гривли... Із далека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули,
Як погнали на болото
Город будувати,
Як плакала за дітками
Старенькая мати,
Як діточки на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули Запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули та мовчали,
Бо ї їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матір Божа
Сльозами святими;
Заплакала Милосерда,

Неначе за сином.
 І Бог зглянувсь на ті сльози
 І на Україну:
 За козацькі і за тії
 Пречистії сльози
 Побив Петра, побив ката
 На наглий дорозі.
 Вернули ся Запорожці,
 Принесли з собою
 В Гетьманщину той чудовний
 Образ Пресвятої;
 Поставили у Іржавці
 В мурованім храмі.
 Оттам вона й досі плаче
 Та за козаками.

Орська кріпость, 1847.

Ляхам.

(Присвята Бр. Залеському.)

Ще як були ми козаками,
 А Унії не чуть було,
 Оттам-то весело жилось!
 Братались в вольними Ляхами,
 Пишались вольними степами;
 В садах кохали ся, цвіли,
 Неначе лілї, дівчата;

Пишала ся синами мати,
 Синами вольними. Росли,
 Росли сини і веселили
 Старії скорбнії літа.
 Аж поки іменем Христа
 Прийшли ксьондзи і запалили
 Наш тихий рай, і розлили
 Широке море сліз і крови,
 А сиріт іменем Христовим
 Замордували, розпяли.

Поникли голови козачі,
 Неначе стоптана трава;
 Україна плаче, стогне-плаче,
 За головою голова
 До долу пада. Кат лютує,
 А ксьондз скаженим язиком
 Кричить: Те Деум! Алілуя!

Оттак то, Ляше, друже, брате,
 Неситії ксьондзи, маїнати
 Нас порізнили, розвели,
 А ми б і досі так жили!
 Подай же руку Козакові,
 І серце чистее подай!
 І знову іменем Христовим
 Ми одним наш тихий рай!

Орська кріпость, 1847.

Чернець

У Київі на Подолі
 Було колись, і ніколи
 Не вернеть ся, що діялось,
 Не вернеть ся сподіване,
 Не вернеть ся... А я, брате,
 Таки буду сподіватись,
 Таки буду виглядати,
 Жалю серцю завдавати.

У Київі на Подолі
 Братерська наша воля,
 Саме собі у жупані
 Розвернула ся весела,
 Оксамитом пляхи стеле
 І єдвабом застилає,
 І нікому не звертає.

У Київі на Подолі
 Козаки гуляють:
 Як ту воду, цебрóm-відром
 Вино розливають;
 Льохи, шинки з шинкарами,
 З винами, медами
 Закупили Запорожці
 Та й тнуть коряками!
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє;
 А із Братства те бурсацтво

Мовчки виглядає:

Нема голій школі волі,

А то б догодила!...

Кого ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанах оксамитних
Матнею улицю мете —

Іде козак. Ох літа, літа!

Що ви творите? На то теж

Старий ударив в закаблуки,

Аж встала курява. Оттак!

Та ще й приспівує козак:

„По дорозі рак, рак,

Нехай буде так, так!

Якби таки молодиці

Посіяти мак, мак, мак!

Дам лиха закаблукам,

Закабликам лиха дам,

Останеть ся й передам!

А вже ж тії закаблуки

Набралися лиха й муки.

Дам лиха закаблукам,

Дам лиха закаблам,

Останеть ся й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий,
А за ним і Товариство

І ввесь святий Київ.
 Дотанцював аж до брами,
 Крикнув: „Пугу, пугу!
 Привітайте, святі ченці,
 Товариша з Лугу!“
 Свята брама одчинилась,
 Козака впустили;
 І знов брама зачинилась
 На вік зачинилась
 Козакові.

Хто ж цей сивий
 Попрощав ся з світом?
 Семен Палій Запорожець,
 Лихом недобитий.

Ой високо сонце зходить,
 Низенько заходить:
 В довгій рясі по келії
 Старий чернець ходить.
 Іде чернець у Вишгород
 На Київ дивитись,
 Та посидить на пригорі,
 Та хоч пожуритись.
 Іде чернець дзвонкову
 У яр воду пити,
 Та вгадує, як то тяжко
 Було в світі жити!
 Іде чернець у келію

Між стіни німії,
 Та згадує літа свої,
 Літа молодії;
 Бере письмо святе в руки,
 Голосно читає,
 А думкою чернець старий
 Далеко літає...

І тихнуть Божії слова.
 І в келії, неначе в Січі,
 Братерство славне ожива,
 А сивий гетьман, мов сова,
 Ченцеві вазирає в вічі.
 Музика... танці... і Бердичів...
 Кайдани брязкають... Москва...
 Бори, сніги і... Єнісей...
 І покотились із очей
 На рясу сльози.

„Бий поклони
 І плоть старечу усмиряй,
 Святе писаніє читай!
 Читайте, читай та слухай дзвона,
 А серцеві не потурай!
 Воно тебе в Сибір водило,
 Воно тебе ввесь вік дурило;
 Приспи ж його, і занехай
 Свою Борзну і Хвастовщину:

Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав...“

І старець тяжко заривав,
Читав писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і важурив ся:
„Для чого ж я на світ родив ся?
Свою Україну любив?“

До утрені завив з дзвіниці
Великий дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестив ся, чотки взяв,
І за Україну молитись
Старий чернець пошкандибав.

Орська кріпость, 1847.

Самому чудно. А де ж дітись?
Що діяти і що почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, їй-Богу! Як же жити
На чужині на самоті?
І що робити в заперті?
Якби кайдани перегризти,
То гриз по троху б... Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так зелізо гартували,

Щоб перегризти. Горе нам,
Невольникам і сиротам
В степу безкраїм за Уралом!

Орська кріпость, 1847.

А. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,
Таки в учителя дяка,
Гарненько вкраду пятака
(Бо я було трохи не голе,
Таке убоге), та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І визерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Та й списую „Сковороду“,
Або „Три царіє со дари“;
Та сам собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую було та плачу...

І довело ся знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у буряні,
І тяжко плакати! І не знаю,
За що мене Господь карає.

У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають;
А все за того пятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Оттак Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-Козаче,
Як конаю я в неволі,
Як я нужу світом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати!
Коли ж яке поквапить ся,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив.
Щоб не довело ся, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караю ся, брате!...

Неначе влодій, поза валами
В неділю краду ся я в поле,

Талами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.

І болящеє, побите
Серце стрепенеть ся,
Мов рибонька над водою,
Тихо усміхнеть ся,
І полине голубкою
Понад чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Вихожу, дивлю ся,
І згадую Україну —
І згадать бою ся.
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі:
Руді, руді, аж червоні;
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами...

А тут бурян, піски, тали,
І хоч би на сміх де могила
О давнім давні говорила...
Неначе люде ни жили!

Од спокон-віку і до нині
 Ховалась од людей пустиня,
 А ми таки її знайшли;
 Уже й твердині поробили,
 Затого будуть і могили —
 Всього наробимо колись!...

О моя доле! Моя країно!
 Коли я вирвусь в ції пустині?
 Чи може (крий Боже!)
 Тут і вагину...
 І почорніє червоне поле?!

— „Айда в каварми! Айда в неволю!“
 Неначе крикне хто надо мною, —
 І я прокинусь. Поза горою
 Вертаюсь, краду ся понад Уралом,
 Неначе влодій той поза валами.

Оттак я, друже мій, святкую
 Оттут неділеньку святую!

А понеділок? Друже-брате!
 Ще прийде ніч в смердячу хату,
 Ще прийдуть думи, розібють
 На стократ серце і надію,
 І те, що вимовить не вмію,
 І все на світі проженуть,
 І спинять ніч. Часи літами,
 Віками глухо потечуть,

І я кровавими сльозами
 Не раз постелю омочу.
 Не малодушіє в неволі
 В ночі сльози точить,
 А гріхи мої великі
 Вилити ся хочуть —
 Не виллють ся, — не покинуть
 Душу катувати...
 Страшно мені, друже-брате
 Смерти сподіватись!...

Перелічу і дні і літа:
 Кого я, де, коли любив?
 Кому яке добро зробив?
 Нікого в світі, нікому в світі,
 Неначе до лісу ходив.
 А малась воля, малась сила!
 Та силу позички зносили;
 А воля в гостях упилаась,
 Та до Миколи заблудила
 Та й упивать ся зареклась.

Не pomoже, милий Боже!
 Як то кажуть люде:
 „Буде каяття на світі,
 Вороття не буде...“

Благаю Бога, щоб світало:
 Мов волі, — сонця, світу жду.
 Цвіркун замовкне, „ворю“ бють —
 Благаю Бога, щоб смеркало!

Чи се коли сподієть ся?
 Чи може вже з неба
 Подивлюсь на Україну,
 Подивлюсь на тебе?...
 А иногді так буває,
 Що й слъози не стане,
 І благав би я о смерти —
 Так ти, і Україна,
 І Дніпро крутоберегий,
 І надія, брате,
 Не даєте мені Бога
 О смерти благати!

Орська кріпость, 1847.

Привикне, кажуть, собака за возом
 бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:
 Папір тільки, чорнило трачу...
 А перш (ій-Богу, не брешу!)
 Згадаю що, чи що набачу,
 То так утну, що аж заплачу,
 І ніби сам перелечу
 Хоч на годину на Вкраїну;
 На неї гляну, подивлюсь,
 І мов добро кому зроблю,
 Так любо серце одпочине.
 Якби сказать, що не люблю,

Що я Україну забуваю,
 Або лукавих проклинаю
 За те, що я тепер терплю, —
 Йй-Богу, братія, прощаю
 І Милосердому молюсь,
 Щоб ви лихим чим не згадали;
 Хоч я вам кривди не робив,
 Та все таки між вами жив,
 То може дещо і осталося.

Орська кріпость, 1847.

А нумо знову віршувать
 (Звичайне, нишком)! Нумо знову,
 Поки новинка на основі,
 Старинку божу лицювать,
 А сіріч — як би вам сказать,
 Щоб не збрехавши — нумо знову
 Людей і долю проклинать!

Людей за те, щоб нас знали
 Та нас шанували, —
 Долю за те, щоб не спала
 Та нас доглядала.
 А то бач, що наробила:
 Кинула малого
 На розпутті, та й байдуже;
 А воно убоге

Молодее, сивоусе —
 Звичайне, дитина —
 І подибало тихенько
 Попід чужим тином
 Аж за Урал. Опинилосьь
 В пустині, в неволі...
 Як же тебе не проклинать,
 Лукавая доле?
 Не прокляну ж тебе, доле,
 А буду ховатисьь
 За валами, та нищечком
 Буду віршувати,
 Нудить світом, сподіватисьь
 У гості в неволю
 Ізза Дніпра широкого
 Тебе, моя доле!

Орська кріпость, 1848.

Ой гляну я, подивлю ся
 На той степ, на поле:
 Чи не дасть Бог милосердний
 Хоч на старість волі?
 Пішов би я в Україну,
 Пішов би до дому:
 Там би мене привітали,
 Зраділи б старому,

Там би я спочив хоч мало,
 Моливши ся Богу;
 Там би я—та шкода й гадки:
 Не буде нічого:
 Як же його у неволі
 Жити без надії?
 Навчіть мене, люди добрі,
 А то одурію!

Орська кріпость, 1848.

Та не дай, Господи, нікому,
 Як мені тепер старому,
 У неволі пропадати,
 Марне літа коротати.
 Ой пійду я степом-лугом
 Та розважу свою тугу.
 — „Не йди! — кажуть: з цієї хати
 Не пускають погуляти!“

Орська кріпость, 1848.

Царі.

Старенька сестро Аполльона!
 Якби ви часом, хоч на час,
 Придубали таки до нас,
 Та, як бувало во дні они,
 Возвисили б свій божий глас

До оди пишно-чепурної,
 Та й заходили ся б обое
 Царів, або що, воспівать!
 Бо, як по правді вам сказать,
 То дуже вже й мені самому
 Обридли тії мужики,
 Та паничі, та покритки:
 Хотіло ся б зігнать оскому
 На коронованих главах,
 На тих помазанниках божих.
 Так що ж? не втну! А як поможеш,
 Та як покажеш, як тих птах
 Скубуть і патрають, то може
 І ми б подержали в руках
 Свято-помазану чуприну.
 Покиньте ж свій святий Парнас,
 Придибайте хоч на годину,
 Та хоч старенький божий глас
 Возвисьте, дядино! Та ладом,
 Та добрим складом, хоч на час,
 Хоч на годиночку у нас
 Ту вінценосную громаду
 Покажем впереду і ззаду
 Незрячим людям. В добрий час.
 Заходимось, моя порадо!

І.

Не видно нікого в Іерусалимі;
 Врата на запорі, неначе чума

В Давидовім граді, Господом хранимим,
 Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
 А гірша, лихая та люта година
 Покрила Ізраїль: царева война!

Цареві князі, і всі сили,
 І отроки, і весь народ,
 Замкнувши в городі ківот,
 У поле вийшли худосилі
 У полі бились, сиротили
 Маленьких діточок своїх;
 А в городі младії вдови
 В своїх світлицях, чорноброві,
 Запершись плачуть, на малих
 Дітей взираючи. Пророка
 Свого неситого царя,
 Кленуть Давида сподаря.
 А він собі, узявшись в боки,
 По кровлі кедрових палат
 В червленій ризі похожає,
 Та, мов котюга, позирає
 На сало, на зелений сад
 Сусіди Гурія. А в саді,
 В своїм веселім вертограді,
 Вирсавія купала ся,
 Мов у раї Єва,
 Подружіє Гурієве,
 Рабиня царева;

Купала ся собі з Богом,
 Лоно біле мила,
 І царя свого святого
 У дурні пошила...

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
 Дрімає, сумує Іерусалим.

В кедрових палатах, мов несамовитий,
 Давид похожає, і—о цар неситий!
 Сам собі говорить: „Я... Ми повелим!

Я цар над божиім народом,
 І сам я—Бог в моїй землі,
 Я—все!...“

А трохи згодом

Раби вечерю принесли
 І кінву доброго сикеру.
 І цар сказав, що б на вечерю
 Раби рабиню привели,
 Таки Вирсавію... Нівроку—
 До божого царя-пророка
 Сама Вирсавія прийшла
 І повечеряла, й сикеру
 З пророком випила, й пішла
 Спочити трохи по вечері
 З своїм царем. І Гурій спав;
 Йому, сердешному, й не снилось,
 Що дома нищечком робилось,
 Що в дому цар його украв

Не золото, не сребро,
А лучшеє його добро,
Його Вирсавію украв.

А щоб не знав він тії шкоди,
То цар убив його, та й годі!..
А потім цар перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафана,
І знов веселий, знову п'яний
Коло рабині заходивсь.

Оттак святі царі живуть!
А як же прості? Я не знаю,
І раю вам цього не знать,
Та ні у кого не питать,
Щоб не завадило, буває...

II.

Давид, святий пророк і цар,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Фамар
І син Амон. І це не диво:
Бувають діти і в святих,
Та не такі, як у простих,
А ось які...

Амон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить нездужає чогось.

Давид стенає та ридає,
 Багряну ризу роздирає,
 І силе попів на главу:
 „Без тебе я не поживу
 І дня єдиного, мій сину,
 Моя найкращая дитино!
 Без тебе сонця не узрю,
 Без тебе я умру, умру!“
 І йде ридаючи до сина,
 Аж тюпає, немов біжить.
 А той, бугай собі здоровий,
 У храмині своїй кедровій
 Лежить, аж стогне, та лежить:
 Кепкує з дурня. Аж голосить,
 Аж плаче бідний, батька просить,
 Щоб та Фамар сестра прийшла!
 „Драгий мій отче і мій царю!
 Вели сестрі моїй Фамарі,
 Щоб коржика мені спекла,
 Та щоб сама і принесла,
 То я, вкусив його, возстану
 З одра недуга...“

В ранці рано
 Фамар спекла і принесла
 Опрісок братові. За руку
 Амон бере її, веде
 У темну храмину, кладе

Сестру на ліжку. Ламле руки
 Сестра, ридає, і рвучись
 Кричить до брата: „Схаменись!
 Амоне, брате мій лукавий!
 Єдиний брате мій! Я, я —
 Сестра єдина твоя!
 Де дінусь я? де дїну славу,
 І гріх, і стид? Тебе самого
 І Бог і люде прокленуть.“
 Не помогло таки нічого!...

Оттак церевичі живуть,
 Постуючи на світі.
 Дивітесь, людські діти!...

III.

І поживе Давид на світі
 Не малі літа.
 Одрях старий, і покривали
 Многими ризами його,
 А все таки не нагрівали
 Котюгу блудного сього.
 От отроки й доміркувались,
 Як нагрівать царя свого
 (Натуру вовчу добре знали),
 Та, що б нагрить його, взяли —
 Царевен паче красотою,
 Дівчат старому навели,

Да гріють кровю молодою
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...

Облизавсь старий котюга
І розпустив слини,
І пазурі простягає
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами, — мов крин той
Зельний при долині
Між квітами. Отто ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата
Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тільки, що цар грів ся
І... і „не позна ю“.

IV.

По двору тихо похожає
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом його во златі сяють.
У князя свято: виглядають
І в Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
 Огонь Рогніда розвела,
 Драгим елеєм полила
 І сипала в огнище ладон.
 Мов ті Валькирії круг неї
 Танцюють, грають ся дівчата
 І приспівують:

„Гой, гоя, гоя!
 Новії покої!
 Нумо лиш квітчати,
 Гостей сподіватись!“

За Полоцком, неначе хмара,
 Чорніє курява. Біжать
 І отроки й старі бояри
 Із Литви князя зустрічать.
 Сама Рогніда з Рогволодом
 Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіваний,
 Ще незнаємий, давно жаданий,
 А із Київа, туром-буйволом,
 Іде веприщем за Рогнідою
 Володимир князь со Киянами.

Прийшли і город обступили
 Кругом, і город запалили.
 Владимир князь перед народом
 Убив старого Рогволода,
 Потя народ, княжну поя,

Отіде в волости своя,
 Отіде в шумом, і росли ю,
 Тую Рогніду молодую,
 І прожене ю, і княжна
 Блукає по світу одна, —
 Нічого з ворогом не вдіє...

Так оттакі то святіі
 Отті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
 Оттих царів, катів людських!
 Морока з ними, щоб ви знали;
 Мов дурень ходиш кругом їх:
 Не знаєш, на яку й ступити!
 Так що ж мені тепер робити
 З цими поганцями? Скажи,
 Найкраща сестро Аполльона!
 Навчи, голубко! поможи
 Полазить трохи коло трона!
 Намистечко, як зароблю,
 Тобі в Великодню куплю.
 Пострижемо ся ж у лакеї
 Та ревностно, в новій ливреї,
 Заходимось царів любить.
 Шкода і олово тупить:
 Бо де нема святої волі,

Не буде там добра ніколи.
 На що ж себе таки дурить?
 Ходімо в селища: там люде!
 А там де люде, добре буде;
 Там будем жить, людей любить,
 Святого Господа хвалить!

Над Аралом, 1848.

Добро, у кого є господа,
 А в тій господі є сестра,
 Чи мати добрая! Добра,
 Добра такого таки з роду
 У мене, правда, не було,
 А так собі якось жилось...

І довелось колись мені,
 В чужій далекій стороні
 Заплакати, що не має роду,
 Нема пристанища, господи...

Ми довго в морі пропадали;
 Прийшли в Дарю, на якор стали;
 З „Ватаги“ письма принесли,
 І всі тихенько зачитали.
 А ми в колітою лягли,
 Та щось такеє розмовляли.
 Я думав: де б того добра,

Письмо чи матір, взять на світі?
 „А в тебе єсть?“ — „Жона і діти,
 І дім, і мати, і сестра,
 А письма нема...“

Над Аралом, 1848.

Г. З.

Немає гірше, як в неволі
 Про волю згадувать. А я
 Про тебе, воленько моя,
 Оце нагадую. Ніколи
 Ти не здавала ся мені
 Такою свіжо-молодою
 І прехорошою такою,
 Так як тепер на чужині,
 Та ще й в неволі. Доле! доле!
 Моя проспіваная воле
 Хоч глянь на мене зза Дніпра,
 Хоч усміхнися зза...

І ти, моя єдиная,
 Встаєш ізза моря,
 Зза туману, слухняная
 Рожевая зоре!
 І ти, моя єдиная,
 Ведеш за собою

Літа мої молодії;
І передо мною,
Ніби море — заступають
Широкії села
З вишневими садочками,
І люде веселі, —
І ті люде, і село те,
Де колись мов брата
Привітали мене. Мати,
Старесенька мати!
Чи збирають ся ще й досі
Веселії гості
Поголяти у старої,
Поголяти просто
По давньому, по старому —
Од світу до світу?
А ви, мої молодії
Чорнявії діти,
Веселії дівчаточка!
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,
Моє свято чорнобриве!
І досі між ними
Тихо, пишно похожаєш?
І тими очима,
Аж чорними голубими,
І досі чаруєш

Людські душі? Чи ще й досі
 Дивують ся всує
 На стан гнучий? Свято моє,
 Єдинеє свято!
 Як оступлять тебе, доле,
 Діточки-дівчата
 Й защебечуть по своєму
 Доброму звичаю,
 Може й мене ненароком
 Діточки згадають,
 Може яка і про мене
 Скаже яке лихо.
 Усміхни ся, моє серце,
 Тихесенько-тихо,
 Щоб ніхто і не побачив,
 Та й більше нічого.
 А я, доленько, в неволі
 Помолю ся Богу.

Над Аралом, 1848.

Пророк.

Неначе праведних дітей
 Господь, любя своїх людей,
 Послав на землю їм пророка —
 Свою любов благовістить,
 Святому розуму учить.
 Неначе наш Дніпро широкий,

Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко,
Невидимим огнем пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люде, і молились
За ним, і сльози знай лили.
А потім... люде, род лукавий,
Господнюю святую славу
Розтлили... і чужим богам
Пожерли жертви, омерзались,
І мужа свята — горе вам! —
На стогнах каменем побили,
І заходили ся гулять,
Святою кровю шинкувать.
І праведно Господь великий,
Мов на звірей тих лютих, диких,
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать,
І — роде лживий і жестокий! —
Вомісто кроткого пророка...
Царя вам повелів ізбрать.

Над Аралом, 1848.

Сичі.

На ниву в жито у ночі,
На полі, на роздоллі,

Злітали ся по волі

Сичі —

Пожартувать,

Поміркувать,

Щоб бідне птаство заступить,

Орлине царство затопить

І геть спалить,

Орла ж повісить на тичині

І, при такій годині,

Републику зробить.

І все б, здавало ся? А ні!

Щоб не толочили пашні, —

Воно було б не диво,

Як би хто инший на тій ниві

Сільце поставив, а то зирк —

Таки голісінський мужик

Поставив любо, та й пішов

В копиці спать собі, а рано,

Не вмивши ся, зайшов

Гостей довідать. Та й погані,

Усі до одного сичі!

Отсе тобі вари й печи!

Щоб не нести до дому

Таке добро, то повбивав;

А инших грати ся оддав

Приборканих воронам

І не сказав нікому.

Над Аралом, 1848.

І виріс я на чужині,
 І сивію в чужому краї,
 То самотньому мені
 Здається, — кращого немає
 Нічого в Бога, як Дніпро
 Та наша славісна країна.
 Аж бачу, там тільки добро,
 Де нас нема. В лиху годину,
 Якось недавно довелось
 Мені заїхати в Україну,
 У те найкраще село, —
 У те, де мати повивала
 Мене малого, і вночі
 На свічку Богу заробляла;
 Поклони тяжкій бючи,
 Пречистій ставила, молила,
 Щоб доля добрая любила
 Її дитину... Добре мамо,
 Що ти зарані спати лягла,
 А то б ти Бога прокляла
 За мій талан.

Аж страх погано
 У тім хорошому селі:
 Чорніше чорної землі
 Блукають люде; повсихали
 Сади зелені; погнили
 Біленькі хати, повалились;

Стави буряном поросли.
 Село неначе погоріло,
 Неначе люде подуріли, —
 Німі на панщину ідуть
 І діточок своїх ведуть.

І я, заплакавши, назад
 Поїхав знову на чужину.

І не в однім оттім селі,
 А скрізь на славній Україні
 Людей у ярма запрягли
 Пани лукаві. Гинуть, гинуть
 У ярмах лицарські сини.
 А препоганії пани
 Жидам, братам своїм хорошим
 Остатні продають штани...

Погано дуже, страх погано
 В отсій пустині пропадать;
 А ще поганше на Україні
 Дивитись, плакати, — і мовчать.

А як не бачиш того лиха,
 То скрізь, здаєть ся, любо, тихо,
 І на Україні добро.
 Між горами старий Дніпро,
 Неначе в молоці дитина,

Красуєть ся, любуєть ся
 На всю Україну;
 А по над ним зеленіють
 Широкії села;
 А у селах у веселих
 І люде веселі.
 Воно б може так і сталось.
 Як би не осталось
 Сліду панського в Україні!...

— — — — —
 Над Аралом, 1848.

Не для людей, — тієї слави,
 Мережані та кучеряві
 Отсі вірші віршую я —
 Для себе, братія моя!
 Мені легшає в неволі,
 Як я їх складаю:
 З за Дніпра мов далекого
 Слова прилітають,
 І стелять ся на папері,
 Плачучи, сміючись,
 Мов ті діти, і радують
 Одинокую душу,
 Убогую. Любо мені,
 Любо мені з ними,
 Мов батькові багатому
 З дітками малими.

І радий я і веселий,
 І Бога благаю,
 Щоб не приспав моїх діток
 В далекому краю:
 Нехай летять до домоньку
 Легенькі діти
 Та розкажуть, як то тяжко
 Було їм на світі!...
 І в сімі веселій тихо
 Дітей привітають,
 І сивою головою
 Батько покиває,
 Мати скаже: „Бодай тіі
 Діти не родились!“
 А дівчина подумає:
 „Я їх полюбила!“

Над Аралом, 1848.

І багата я,
 І вродлива я,
 Та не маю собі пари,
 Безталанна я!

Тяжко, важко в світі жить
 І нікого не любить,
 Оксамитові жупани
 Одинокій носить!

Полюбила б я,
 Одружилась б я
 З чорнобривим сиротою,
 Та не воля моя!

Батько --- мати не сплять,
 На сторожі стоять:
 Не пускають саму мене
 У садочок гулять!

А хоч пустять, то з ним,
 З препоганим старим,
 З моїм нелюбом багатим,
 З моїм ворогом злим!

Над Аралом, 1848.

Полюбила ся я,
 Одружила ся я
 З безталанним сиротою —
 Така доля моя!

Люде гордії, злі
 Розрізнили, взяли
 Та повезли до прийому —
 Оддали в москалі!

І московкою я,
 Одиноюкою я
 Старію ся в чужій хаті —
 Така доля моя!

Над Аралом, 1848.

Ой вигострю товариша,
 Засуну в халяву,
 Та піду шукати правди
 І тієї слави.
 Ой піду я не лугами
 І не берегами,
 А піду я не шляхами,
 А понад шляхами;
 Та спитаю в Жидовина,
 В багатого пана,
 У шляхтича поганого
 В поганім жупані,
 І у ченця, як трапить ся:
 Нехай не гуляє,
 А святе письмо читає,
 Людей поучає:
 Щоб брат брата не різали
 Та не окрадали,
 Та в москалі вдовиченка
 Щоб не оддавали.

Над Аралом, 1848.

Швачка.

„Ой не петь ся горілочка,
 Не пють ся й меди;
 Не будете шинкувати
 Прокляті Жиди!
 Ой не петь ся тее пиво,
 А я буду пить;
 Не дам же я вражим Ляхам
 В Україні жить.
 Ходім, батьки отамани,
 У Хвастов в неділю,
 Та надінем вражим Ляхам
 Кошуленьку білу;
 Ні, не білу, а червону...
 Ходім, погуляєм,
 Та в пригоді свого батька
 Старого згадаєм,
 Полковника хвастовського.
 Славного Семена.
 Ходім, брати! Не згинете,
 Хлопці, коло мене.“

В Переп'яті гайдамаки
 Нишком ночували;
 До схід сонця у Хвастові
 Хлопята гуляли.
 Прийди в того Межигоря,
 Наш славний Палію,

Подиви ся, що той Швачка
 У Хвастові діє!
 Добре діє!... У Хвастові,
 У славному місті,
 Покотилось Ляхів, Жидів
 Не сто і не двісті,
 А тисячі; а майдани
 Кровю червоніли,
 А оранди з костьолами
 Мов свічки, згоріли.
 В самім замку невеличку
 Церковку святую
 Не спалено. Оттам Швачка
 Співа: „алилуя!“
 Хвалить Господа, веселий,
 І каже сідлати
 Коня свого вороного:
 У Бихові, славнім місті,
 З Левченком у купі,
 Потоптати жидівського
 Й шляхетського трупу.

Над Аралом, 1848.

Не так тії вороги,
 Як добрії люде —
 І окрадутъ жалкуючи,
 Плачучи осудять,

І попросять тебе в хату,
 І будуть вітати,
 І питать тебе про тебе,
 Щоб потім сміятись,
 Щоб з тебе сміятись,
 Щоб тебе добити.

Без ворогів можна в світі
 Як небудь прожити;
 А ці добрі люде
 Найдуть тебе всюди,
 І на тім світі добряги
 Тебе не забудуть.

Над Аралом, 1848.

Ой люлі, люлі, моя дитино,
 В день і в ночі...
 Підеш, мій сину, по Україні,
 Нас кленучи.

Сину мій, сину! Не клени тата,
 Не помяни!
 Мене прокляту, я — твоя мати,
 Мене клени!...

Мене не стане, — не йди між люде,
 Іди ти в гай:
 Гай не питає, й бачить не буде,
 Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,
 То й пригорнись!...

Бо я любила, моя дитино,
 Її колись.

Як підеш в села, у тії хати,
 То не журись;

А як побачиш з дітками матір,
 То — не дивись!

Над Аралом, 1848.

Ой чого ти почорніло,
 Зеленеє поле?
 — Почорніло я од крові
 За вольную волю.
 Круг містечка Берестечка,
 На чотири милі,
 Мене славні Запорожці
 Своім трупом вкрили;
 Та ще мене гайворони
 Укрили з півночі —
 Ключуть очі козацькії,
 А трупу не хочуть.
 Почорніло я, зелене,
 Та за вашу волю.
 Я знов буду зеленіти,
 А ви вже ніколи

Не вернете ся на волю,
 Будете орати
 Мене зтиха, та орючи
 Долю проклинати...

Над Аралом, 1848.

У неділеньку у святую,
 У досвітнюю годину,
 У славному, преславному
 Місті Читирині,
 Задзвонили в усі дзвони,
 З гармати стріляли,
 Превелебную громаду
 До купи скликали.

З святыми корогвами,
 Та з пречестними образами
 Народ з попами
 З усіх церков на гору йде,
 Мов та божа бжола гуде.
 З монастиря святого
 У волоті, аж сяє,
 Сам архимандрит вихожає,
 Акафіст читає,
 Поклони покладає.

Поважно та тихо,
 У раннюю пору,
 На високу гору
 Сходились полковники.
 І військо, як море,
 З знаменами, в бунчуками
 З лугу виступало,
 Та на трубах вигравало,
 І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
 Онїміли дзвони,
 І громада покладає
 Земнії поклони.
 Молебствіє архимандрит
 Сам на горі править,
 Святого Бога просить, хвалить,
 Шоб дав їм мудрости дознати,
 Гетьмана доброго обрати.
 І одногласне, одностайне
 Громада вибрала гетьмана,
 Преславного Лободу Івана,
 Лицаря старого,
 Брата військового.

У труби затрубили,
 У дзвони задзвонили,
 Вдарили в гармати,

Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.

Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді

І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— „Спасибі вам, панове молодці,
Преславнії Запорожці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще б краще ви зробили,
Як би замість старого
Та обрали молодого
Завзятого молодця,
Преславного Запорожця
Павла Кравченка Наливайка.
Я стар чоловік, нездужаю встати,
Буду йому пораду давати,
По батьківськи научати,
Як на Ляха стати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені, вас, братця,
На Ляха водити,
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.

Нехай носить Наливайко
 Козакам на славу,
 Щоб лякались вражі Ляхи
 У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула;
 У дзвони задзвонили;
 Гармата заревла,
 І бунчуками вкрили
 Преславного Запорожця
 Павла Кравченка Наливайка.

Над Аралом, 1848.

І широкою долину,
 І високою могилу,
 І вечірнюю годину,
 І що снилось, говорилося —
 Не забуду я.

Та що з того? Не побрались,
 Розійшли ся, мов не знались.
 А тимчасом дорогії
 Літа тії молодії
 Марне пронеслись.

Помарніли ми обоє,
 Я — в неволі, ти — вдовою:
 Не живем, а тільки ходим
 Та згадуєм тії годи,
 Як жили колись.

Над Аралом, 1848.

„Не хочу я женити ся,
 Не хочу я братись,
 Не хочу я у запічку
 Дітей годувати.
 Не хочу я, моя мати,
 За плугом ходити,
 Оксамитові жупани
 На риллі носити.
 А піду я одружу ся
 З моїм вірним другом,
 З славним батьком запорожським
 Т з Великим Лугом.
 На Хортиці у матері
 Буду добре жити,
 У оксамиті ходити,
 Меди — вина пити!“

Пішов козак нерозумний
 Слави добувати, —
 Остала ся сиротою
 Старенькая мати.

Ой згадала в неділеньку,
Сідаючи їсти:
„Нема мого сина Йвана,
І немає вісти!“

Не через два, не три літа,
Не через чотири
Вернув ся наш Запорожець,
Як та хиря-хиря,
Обідраний, облатаний,
Калікою в хату.
Отсе тобі Запорожя
І сердешна мати!
Нема кому привітати,
Ні в ким пожуритись:
Треба було б молодому,
Треба б одружитись.
Минули ся молодії
Веселії літа;
Немає в ким остилого
Серденька нагріти,
Нема кому зострінути,
Затопити хату,
Нема кому води тії
Каліці подати!

І знов мені не привезла
 Нічого почта в Україні!
 За грішнії мабуць діла
 Караюсь я в отсій пустині
 Сердитим Богом. Не мені
 Про теє знать, за що караюсь;
 Та й знать не хочеть ся мені!...
 А серце плаче, як згадаю
 Хоч невеселії случаї
 І невеселії ті дні,
 Що пронесли ся надо мною
 В моїй Україні колись.
 Колись божились та клялись,
 Братались, сестрились зо мною,
 Поки, мов хмара, розійшлись
 Без сльоз, роси тії святої.
 І довело ся знов мені
 Людей на старости... Ні, ні!
 Вони з холери повмірали —
 А то б хоч клантик переслали
 Того паперу...

Ой із журби та із жалю,
 Щоб не бачить, як читають
 Листи тії, погуляю,
 Погуляю понад морем,
 Та розважу своє горе,

Та Україну згадаю,
 Та пісеньку заспіваю.
 Люде скажуть, люде зрадять,
 А вона мене порадить,
 І порадить, і розважить,
 І правдоньку мені скаже.

Над Аралом, 1848.

В неволі, в самоті немає,
 Нема з ким серце поєднать,
 То сам собі отсе шукаю
 Когось то, з ним щоб розмовлять...
 Шукаю Бога, а нахожу
 Таке, що цур йому й казать!
 От що зробили з мене годи
 Та безталання! Та ще й те,
 Що літечко моє святе
 Минуло хмарно, що немає
 Ніже єдиного случаю,
 Щоб до ладу було згадать.
 А душу треба розважать,
 Бо їй так хочеть ся, так просить
 Хоч слова тихого... Не чуть!
 І мов у полі сніг заносить
 Неохолонувший ще труп.

Над Аралом, 1848,

Заступила чорна хмара
Та білу хмару:
Виступили зза Лиману
З Турками Татари;
Із Полісся шляхта лізе,
А гетьман попович
Ізза Дніпра напірає,
Дурний Самойлович
З Ромоданом; мов та галич,
Вкрили Україну
Та й клюють, елико-мога.
А ти, Чигирине!
А ти, старий Дорошенку,
Запорожський брате!
Нездужаєш, чи боїш ся
На ворога стати?
— „Не боюсь я, отамани,
Та жаль України!“
І заплакав Дорошенко,
Як тая дитина:
— „Не розсишлем вражу силу,
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
Та однесіть Москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.

А я, брати Запорожці,
 Возьму собі рясу,
 Та піду поклони бити
 В Межигор до Спаса.“

Задзвонили в усі дзвони,
 Гармата грімала;
 У дві лави Задніпрянці
 З Москалями стали,
 Аж на мильо. Між лавами
 Понесли клейноди.
 Годі тобі, Петре, пити
 Із Тясмина воду!
 Положили ті клейноди
 Попенкові в ноги;
 Іди, Петре, в Межигоря
 Молитися Богу!
 Не пустили Дорошенка,
 У рясі пізнали,
 Закували у кайдани,
 В Сосницю послали;
 А з Сосниці в Ярополче
 Віку доживати.
 Оттак тобі довело ся,
 Запорожський брате!

Виглянуло над Чигрином
 Сонце ізза хмар:

Потягли в свої улуси
 З Турками Татари.
 А Ляхи з своїм Чарнецьким,
 З поганим Степаном,
 Запалили церкву божу,
 І кости Богдана
 Й Тимошеві в Суботові
 Гарненько спалили,
 Та й пішли собі у Польщу,
 Мов добре зробили.
 А Москалі з Ромоданом
 В неділеньку рано
 Пішли собі з поповичем
 Шляхом „Ромоданом“.

Мов орел той приборканий,
 Без крил та без волі,
 Знеміг славний Дорошенко,
 Сидячи в неволі,
 Та й умер з нудьги. Остило
 Волочить кайдани!
 І забули в Україні
 Славного гетьмана.

Тільки ти, святий Ростовський,
 Згадав у темниці
 Свого друга великого,
 І звелів капицю

Над гетьманом змурувати
 І Богу молитись
 За гетьмана, панахиду
 За Петра служити.
 І досі ще, що рік божий,
 Як день той настане,
 Ідуть править панахиду
 Над нашим гетьманом
 В Ярополчі.

Над Аралом, 1847.

На Різдво.

(Ф. Лазаревському.)

Не до дому в ночі йдучи
 З куминої хати,
 І не спати лягаючи,
 Згадай мене, брате!
 А як прийде нудьга в гості
 Та й на ніч засяде,
 Оттогді мене, мій друже,
 Зови на пораду!
 Оттогді згадай в пустині,
 Далеко над морем,
 Свого друга веселого,
 Як він горе боре,

Як він, свої думи тії
 І серце убоге
 Заховавши, ходить собі
 Та молить ся Богу,
 Та згадує Україну
 І тебе, мій друже,
 Та іноді й пожурить ся...
 Звичайне, не дуже,
 А так тільки. На дворі, бач,
 Наступає свято.
 Тяжко його, друже-брате,
 Самому стрічати
 У пустині! Завтра рано
 Заревуть дзвіниці
 В Україні, завтра рано
 До церкви молить ся
 Підуть люде. Завтра ж рано
 Зависе голодний
 Звір в пустині, і повіє
 Ураган холодний,
 І занесе піском, снігом
 Курінь, — мою хату.
 Оттак мені доведеть ся
 Свято зустрічати!

Що ж діяти? На те й лихо,
 Щоб з тим лихом битись,..
 А ти, друже мій єдиний,
 Як маєш журитись,

Прочитай отсю цідулу
 І знай, що на світі
 Тільки й тяжко, що в пустині
 У неволі жити.
 Та й там живуть, хоч погано...
 Що ж діяти маю?
 Треба б вмерти, так надія,
 Брате, не вмірає!

Кос-Арал, 24. XII. 1848.

За сонцем хмаронька пливе,
 Червоні поли розстилає,
 І сонце спатоньки зове
 У синє море, — покриває
 Рожевою пеленою,
 Мов мати дитину.
 Очам любо; годиночку,
 Малую годину
 Ніби серце одпочине,
 З Богом заговорить.
 А туман, неначе ворог,
 Закриває море
 І хмароньку рожевую,
 І тьму за собою
 Розстилає туман сивий,
 І тьмою німою

Оповіє тобі душу,
 Й не знаєш, де дітись.
 І ждеш його, того світу,
 Мов матері діти...

Кос-Арал, 1849.

* *
 *

Нащо мені женити ся?
 Нащо мені братись?
 Будуть з мене молодого
 Козаки сміятись.
 „Оженив ся“, — вони скажуть, —
 „Голодний і голий;
 Занапастив, нерозумний,
 Молодую волю!“

Воно й правда. Що ж діяти?
 Навчіть мене, люде!
 Іти хіба до вас в найми?
 Чи до ладу буде?
 Ні, не буду чужі воли
 Пасти, заганяти;
 Не буду я в чужій хаті
 Тещу поважати.

А буду я красуватись
 В голубім жупані,

На конику вороному
 Перед Козаками.
 Найду собі чорнобривку
 В степу при долині —
 Високою могилоньку
 На тій Україні.

На весілля Товариство
 Вийде погуляти,
 Та винесе самопали,
 Викотить гармату.
 Як понесуть товариша
 В нову світлицю,
 Загомонять самопали,
 Гукнуть гаківниці.

Як положать отамана
 В новій хаті спати,
 Заголосить, як та мати,
 Голосна гармата.
 Гукати ме, кричати ме
 Не одну годину,
 І рознесе тую славу
 По всій Україні.

Кос-Арал, 1849.

Ой крикнули сірі гуси
В яру на ставу;
Стала слава недобрая
Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
Як той поговір,
Що заїздив Козак в Січі
До вдови на двір;
Вечеряли у світлиці,
Мед-вино пили,
І в кімнаті на кроваті
Спочити лягли.

Не минула слава тая,
Не марне пішла:
Удовиця у мясниці
Сина привела.
Вигодувала малого,
До школи дала,
А із школи його взявши,
Коня купила;
А коня йому купивши,
Сідельце сама
Самим шовком вишивала,
Злотом окула;
Одягла його в червоний
В жупан дорогий,
Посадила на коника:

„Гляньте, вороги!
 Подивітесь!“ Та й повела
 Коня здовж села,
 Та й привела до обозу,
 В військо оддала.
 А сама на прощу в Київ
 В черниці пішла...

Кос-Арал, 1849.

— Якби тобі довело ся
 В нас попанувати,
 То знав би ти, пане брате,
 Як їх називати,
 Оттих твоїх безталанних
 Дівчаток накритих.
 А то верзе бісї-зна-що,
 Та й думає: ми то,
 Ми то людям покажемо
 Отсих безталанних,
 Та навчимо шануватись
 Паничів поганих.
 Шкода й праці! Поки села,
 Поки пани в селах,
 Будуть собі тиняти ся
 Покритки веселі
 По шиночках з москалями,
 І не турбуйсь, брате!

— Добре кажу. — А все-таки
 Невеличку нате
 Отсю одну останнюю.
 Слухайте ж, панята!

Дівчата на луці гребли,
 А парубки копиці клали,
 Та, знай, на сонце позирали,
 Та нісенітницю верзли:
 Звичайне, хлопці; а дівчата,
 Мов ті сороки, цокотали,
 Та до криниці учащали —
 У яр погуляти.

Найкращая з всього села
 Давненько вже у яр пішла,
 Узавши глечик, та й немає;
 А лановий і не шукає,
 Мов і не бачить. Не новий
 Отсей лукавий лановий:
 Стара собака, та ще й бита.
 У балці стало щось кричать,
 Побігли хлопці рятувать.
 Аж там панич несамовитий,
 Недоліток таке творить —
 Сердешну дівчину мордує;
 Сердешна дівчина кричить...
 Прибігли хлопці: не рятують,
 Боятъ ся пана. А один,

Що наймолодший, озирнувшись,
 Та вилами пана
 І просалив, мов ту жабу.
 Застогнав поганець
 Та й опріг ся. Порадились,
 Дали в город знати.
 Суд наїхав; подивились,
 Попились завзято
 Судовики. Закували
 Хлопця молодого,
 Та в тюрму захвасували,
 Та й більше нічого.

На верстовім шляху в полі
 Корчма під вербою
 Стоїть собі в холодочку;
 А попід корчмою
 Сидять в путах арештанти, —
 Трохи одпочити
 Позволено бідолахам,
 Та води напиться.
 Сидять собі, розмовляють,
 А дехто й куняє.
 А зва гори поїзжане
 На шлях виїзжають,
 Аж три тройки. І, звичайне,
 Коло корчми стали
 Дати коням одпочити;

Та й дружки пристали,
 Співаючи. Отто ж стали.
 Молодая встала,
 Взяла квартиру оковити,
 Та й почакувала
 Сердешного невольника
 І його сторожу.
 Коли дивить ся, погляне —
 Боже, милий Боже!
 Між невольниками в путах
 Той самий єдиний
 Її местник безталанний,
 Несе з України
 Аж у Сибір ланцюг, пута.
 А ти будеш тута
 У роскоші, і не будеш
 Ні знати, ні чути
 Його плачу всєднєвного!
 Не почакувала
 Свого местника святого
 І не привітала;
 Тільки глянула на його,
 Та й більше нічого.

Попереду поїзжанє
 Рушили в дорогу,
 А за ними й невольники
 Побрязкали путом

Понад шляхом. І нікого
 Не видно, не чути
 Коло корчми; одна собі
 Поки що осталась
 З шинкаркою. Кругом неї
 Димом розстилалась
 В полі курява...

І смеркло ся.

(І вік не великий,
 Не тільки день!) На хуторі
 Танці та музики
 Аж до півночі. Придáne
 Постіль пішли слати
 У комору; а молода
 Вийшла мовчки в хати,
 Та й пронала. Скрізь шукали,
 До світу шукали,
 Та не найшли. Де ж поділась?
 — Де? Помандрувала
 За невольником убогим
 У Сибір... Та й годі!

Кос-Арал, 1849.

Заросли шляхи тернами
 На тую Україну:
 Мабуть я її на віки,
 На віки покинув!

Мабуть мені не вернутись
 Ніколи до дому,
Мабуть мені доведеть ся
 Читати самому
Отсі думи... Боже милий,
 Тяжко мені жити!
Маю серце широкее,
 Ні з ким поділити.
Не дав єси мені долі, —
 Молодої долі,
Не давав єси ніколи,
 Ніколи, Ніколи!
Не дав серця молодого
 З тим серцем дівочим
Поєднати. Минули ся
 Мої дні і ночі
Без радості, молодії, —
 Так собі минули
На чужині! Не найшло ся
 З ким серце ділитись,
А тепер не маю навіть
 З ким поговорити.
Тяжко мені, Боже милий,
 Носити самому
Отсі думи і не ділить
 Ні з ким, і нікому
Не скажуть святого слова,
 І душу убогу

Не радовать, і не корить
 Чоловіка злого,
 І умерти... О Господи!
 Дай мені хоч глянуть
 На народ оттой убогий,
 На тую Вкраїну,
 Не дай мені згинуть
 Отут на чужині.

Кос-Арал, 1849.

Зацвіла в долині
 Червона калина,
 Ніби засміялась
 Дівчина-дитина.
 Любо, любо стало:
 Пташечка зраділа
 І защебетала...
 Почула дівчина,
 І в білій свитині.
 З біленької хати
 Вийшла погуляти
 У гай на долину.

І вийшов до неї
 З зеленого гаю
 Козак молоденький.
 Цілує, вітає,
 За руки хватає.

І йдуть по долині
 Тихою ходою
 І йдучи співають,
 Як діточок двоє;
 Під тую калину
 Прийшли посідали,
 І поцілувались...

Якого ж ми раю
 У Бога благаєм?!
 Рай у вічі лізе,
 А ми в церкву лізем
 Заплющивши очі:
 Такого не хочем!
 Сказав би я правду,
 Та що з неї буде?
 Самому завадить,
 А попам та людям
 Однаково буде!

Кос-Арал, 1849,

Мати покритка.

У нашім раї, на землі,
 Нічого кращого немає,
 Як тая мати молодая
 З своїм дитяточком малим.
 Буває, іногді дивлю ся,

Дивуюсь дивом, і печаль
 Охватить душу; стане жаль
 Мені її, і зажурю ся
 І перед нею помолю ся,
 Мов перед образом святим
 Тієї матері святої,
 Що в мир наш Бога принесла.
 Тепер їй, любо, любо жити!
 Вона серед ночі встає,
 І стереже добро своє,
 І дожидає того світу,
 Щоб знов на його надивитись,
 Наговоритись. „Це моє,
 Моє!...“ — І дивить ся на його,
 І молить ся за його Богу,
 І йде на улицю гулять
 Гордіше самої цариці,
 Щоб людям, бачте, показать
 Своє добро: „подивіть ся, —
 Моє найкраще над всіми!“
 І ненароком инший гляне:
 Весела, рада, Боже мій!
 Несе до дому свого Йвана,
 І їй здаєть ся — все село
 Весь день дивило ся на його,
 Що тільки й дива там було,
 А більше не було нічого.
 Щасливая!...

Літа минають;
 По троху діти виростають;
 І вирости, і розійшлись
 На заробітки, в москалі.
 А ти остало ся, небого,
 І не остало ся нікого
 З тобою дома. Наготи
 Старої нічим одягти
 І витопить зімою хати;
 А ти не здужаєш і встати,
 Щоб хоч огонь той розвести.
 В холодній молиш ся оселі
 За їх, за діточок...

А ти,
 Великомученице? Села
 Минаєш, плачучи, в ночі,
 Свого ти сина закриваєш,
 Бо й пташка іногді пізнає
 І защебече: „Он байстря
 Несе покритка на базар!“

Безталанная! де ділась
 Краса твоя тая,
 Що всі люде дивувались?
 Пропала, немає!...
 Все забрала дитиночка,
 І вигнала з хати;

І вийшла ти за царину,
 З хреста ніби знята.
 Старці тебе цурають ся
 Мов тії прокази;
 А воно таке маленьке,
 Воно ще й не лазить.
 І коли то воно буде
 Гратись, і промовить
 Слово „мамо“, великеє
 Найкращее слово!
 Ти врадїєш, і розкажеш
 Дитині правдиво
 Про панича лукавого, —
 І будеш щаслива...
 Та недовго: бо не дійде
 До зросту дитина, —
 Піде собі сліпця водить,
 А тебе покине
 Калікою на розпутті,
 Щоб собак дражнила,
 Та ще й вилає — за те, бач,
 Що на світ родила,
 І за те ще, що так тяжко
 Дитину любила.
 І любити меш, небого,
 Поки не загинеш
 Межи псами, на морозі,
 Де небудь під тином!...

Оттим мені і жаль стане
 Матері небоги,
 Що вона його так любить,
 Так гине за його,
 За те чадо поганее, —
 Занапастить в світі
 Найкращее добро своє,
 Молодії літа.
 А воно, буває з його
 Не вийде нічого,
 Або вийде недолюдок,
 Сатана безрога:
 І ніколи із байстряти
 Не мати ме мати
 Собі доброї дитини,
 Хоч вона й багата.

Добре оттим панам жити:
 Нічого не знають!
 І не знають, як ті діти
 У їх виростають, —
 Бо матері там немаєють,
 А мамку наймають.

Кос-Арал, 1849.

Хіба самому написать
 Таки посланіє до себе,
 Та все до-чиста розкавать, —
 Усе, що треба, що й не треба!
 А то не діждеш ся його,
 Того писанія святого,
 Святої правди ні од кого.
 Та й ждять не маю од кого,
 Бо вже б, здавало ся, пора:
 Либонь уже десяте літо,
 Як людям дав я „Кобзаря“,
 А їм неначе рот зашито:
 Ніхто й не гавкне, не лайне,
 Неначе й не було мене!
 Не похвали собі, громадо, —
 Без неї може обійдусь —
 А ради жду собі, поради;
 Та мабуть в яму перейду
 Із москалів, а не діждусь...

Мені, було, аж серце мліло, —
 Мій Боже милий, як хотілось,
 Щоб хто небудь мені сказав
 Хоч слово мудре, щоб я знав,
 Для кого я пишу, для чого,
 За що я Україну люблю,
 Чи варт вона огня святого?
 Бо хоч востаріюсь ватого,

А ще не знаю, що роблю.
 Пишу собі, щоб не міняти
 Часа святого так-на-так,
 Та иногді старий козак
 Верзеть ся грішному — усатий,
 З своєю волею мені
 На чорнім вороні-коні.
 А більш нічого я не знаю,
 Хоч я за це і пропадаю
 Тепер в далекій стороні...
 Чи доля так отсе зробила?
 Чи мати Богу не молилась,
 Як понесла мене, що я,
 Неначе лютая змія
 Розтоптана в степу здихає,
 Захода сонця дожидає?
 Оттак-то я тепер терплю,
 Та смерть із степу виглядаю...
 А за що? Йй-Богу, не знаю!
 А все таки її люблю,
 Мою Україну широку,
 Хоч я по їй і одинокий
 (Бо, бачте, пари не найшов),
 Аж до погібелі дійшов.

Нічого, друже! не жури ся!
 В дулевину себе закуй,
 Гарненько Богу помоли ся,

А на громаду хоч наплюй —
 Вона капуста головата!
 А в тім, як знаєш, пане-брате:
 Не дурень — сам собі міркуй!

Кос-Арач, 1849.

І золотої й дорогої
 Мені, щоб знали ви, не жаль
 Моеї долі молоді.
 А иногді така печаль
 Оступить душу, аж заплачу!
 А ще до того, як побачу
 Малого хлопчика в селі:
 Мов одірвалось од гілля,
 Одно-однісеньке під тином
 Сидить собі в старій ряднині, —
 Мені здаєть ся, що це я,
 Що це ж та молодість моя.
 Мені здаєть ся, що ніколи
 Воно не бачити ме волі.
 Святої воленьки! що так
 Даремне, марне, пролетять
 Його найкращії літа,
 Що він не знати ме, де дітись
 На цім широкім вольнім світі,

І піде в найми; і колись,
 Щоб він не плакав, не журился,
 Щоб він де небудь прихилився,
 То оддадуть у москалі...

Кос-Арал, 1849.

Готово! Парус розпустили;
 Посунули по синій хвилі
 Поміж кугою, в Сир-Дарю,
 Байдару та баркас чималий.
 Прощай, убогий Кос-Арале!
 Нудьгу заклятую мою
 Ти розважав таки два літа.
 Спасибі, друже! Похвалися,
 Що люде і тебе знайшли
 І знали, що з тебе зробити.
 Прощай же, друже! Ні хвали,
 Ані ганьби я не сплітаю
 Твоїй пустині; в иннім краю,
 Не знаю, може й нагадаю
 Нудьгу колишнюю колись...

На Аралі, IX. 1849.

Ми в осени таки похожі
 Хоч капельку на образ божий, —
 Звичайне, що не всі, а так,
 Хоч деякі.

Крутий байрак,
 Неначе циган чорний, голий,
 В діброві вбитий, або спить;
 А по долині, по роздоллі
 Із степу перекоти-поле
 Рудим ягнятчком біжить
 До річечки собі напиться.
 А річечка його взяла
 Та в Дніпр широкий понесла,
 А Дніпр у море; на край світа
 Билину море покотило,
 Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
 Малої билини.
 Підеш собі зажурившись
 Гаєм по долині.
 Гай шепоче, гнуть ся лози
 В яру при дорозі.
 Думи душу осідають,
 І капають сльози,
 І хочеть ся сповідатись,
 Серце розповити;
 І хочеть ся — Боже милий,
 Як хочеть ся жити,
 І любити Твою правду,
 І весь світ обняти!

Благо тобі, друже-брате,
 Як є в тебе хата;
 Благо тобі, як у хаті
 Є з ким розмовляти.
 Хоч дитина немовляца:
 І воно вгадає
 Твої думи веселі, —
 Сам Бог розмовляє
 Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,
 Мій друже єдиний,
 Горе тобі на чужині
 Та на самотині!
 Хто з тобою заговорить,
 Привітає, гляне?
 Кругом тебе простягла ся
 Трупом бездиханним
 Помарнілая пустиня
 Кинута Богом.

Оренбург, 1849.

Лічу в неволі дні і ночі
 І лік забуваю!
 О Господи: як то тяжко
 Тії дні минають!
 А літа пливуть за ними,
 Пливуть собі зтиха,

Забірають за собою
 І добро і лихо;
 Забірають, не вертають
 Ніколи нічого...
 І не благай, бо пропаде
 Молитва за Богом.

Каламутними болотами
 Між бурянами, за годами
 Три годи сумно протекли;
 Багато дечого взяли
 З моєї темної комори,
 І в море нишком однесли;
 І нишком проковтнуло море
 Мое не злато-серебро —
 Мої літа, моє добро,
 Мою нудьгу, мої печали
 Тії незримії скрижали,
 Незримим писані пером...

І четвертий рік минає
 Тихенько, поволі,
 І четверту починаю
 Книжечку в неволі
 Мережати. Змережаю
 Кровю та сльозами
 Мое горе на чужині:
 Бо горе словами

Не розкажуть ся нікому
Ніколи, ніколи,
Нідге на світі! Нема слов
На далекій неволі!
Немає слов, немає сльов,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога!
Нема на що подивитись,
З ким поговорити!
Жить не хочеть ся на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?...
Не врат вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жить на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлю ся
На мою Україну...
Може ще я поділю ся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими
З темними лугами;
Бо немає в мене роду
Ну всій Україні,
Та все-таки не ті люде,

Що на цій чужині.
Гуляв би я понад Дніпром
По веселих селах,
Та співав би свої думи
Тихі невеселі.
Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий,
На лани тії зелені
І тії могили!
А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як иногді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу!... Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і ці думи
Зо мною сховають,
І мене на Україні

Ніхто не згадає!
 А може тихо за літами
 Мої мережані сльозами
 І долетять колинебудь
 На Україну, і падуть,
 Неначе роси над землею,
 На щире серце молодее,
 Сльозами тихо упадуть.
 І покиває головою
 І буде плакати зо мною,
 І може, Господи, мене
 В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:
 Чи то плисти, чи то брести!
 Хоч доведеть ся розп'ястись,
 А я таки мережать буду
 Тихенько білії листи.

Оренбург, 1850.

Не молила ся за мене,
 Поклони не клала
 Моя мати; а так собі
 Мене повивала,
 Співаючи: „Нехай росте
 Та здорове буде!“
 І виріс я, хвалить Бога,
 Та не виліз в люде,

Лучче було не родити
 Або утопити,
 Як мав би я у неволі
 Господа гнівити.

А я так мало, небагато
 Благав у Бога: тільки хату,
 Одну хатиночку в гаю,
 Та дві тополі коло неї,
 Та безталанну мою,
 Мою Оксаночку, щоб з нею
 У двох дивити ся з гори
 На Дніпр широкий, на яри,
 Та на /лани золотополі,
 Та на високії могили, —
 Дивитись, думати, гадать:
 Колито їх понасипали?
 Кого там люде поховали?
 І вдвох тихенько заспівать
 Ту думу сумную, днедавну,
 Про лицаря того гетьмана,
 Що на огні Ляхи спекли.
 А потім би з гори зійшли,
 Понад Дніпром у темнім гаї
 Гуляли б, поки не смеркає,
 Поки мир божий не засне,
 Поки з вечірньою зорйою
 Не вийде місяць над горою,

Туман на лан не прожене.
 Ми б подивились, помолились,
 І розмовляючи пішли б
 Вечеряти в свою хатину.

Даеш ти, Господи єдиний,
 Сади панам в твоїм раю,
 Даеш високії палати:
 Пани ж неситії, пузаті
 На рай твій, Господи, плюють,
 І нам дивитись не дають
 З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раї
 Благов, і досі ще благаю,
 Щоб хоч умерти на Дніпрі,
 Хоч на малесенькій горі.

Оренбург, 1850.

Як би ви знали, паничі,
 Де люде плачуть живучи,
 То ви б елегій не творили,
 Та марне Бога б не хвалили,
 На наші сльози сміючись.
 За що, не знаю, називають
 Хатину в гаї тихим раєм:
 Я в хаті мучився колись,
 Мої там сльози пролились,

Найперші сльози! Я не знаю,
 Чи єсть у Бога люте зло,
 Щоб у тій хаті не жило?
 А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
 Тії хатиночки у гаї
 Над чистим ставом, край села:
 Мене там мати повила
 І повиваючи співала,
 Свою нудьгу переливала
 В свою дитину; в тім гаю
 У тій хатині, у раю,
 Я бачив пекло... Там неволя,
 Робота тяжкая, — ніколи
 І помолитись не дають.
 Там матір добрую мою,
 Ще молодую, — у могилу
 Нужда та праця положила;
 Там батько, плачучи з дітьми
 (А ми малі були і голі),
 Не витерпів лихої долі,
 Умер на панщині... а ми
 Розлізли ся межі людьми,
 Мов мишенята. Я до школи
 Носити воду школярам,
 Брати на панщину ходили,
 Поки лоби їм поголили;

А сестри! сестри! Горе вам,
 Мої голубки молодії!
 Для кого в світі живете?
 Ви в наймах вирости, чужії,
 У наймах коси побіліють,
 У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю
 Отту хатину край села.
 Такії, Боже наш, діла
 Ми творимо у нашім раї
 На праведній Твоїй землі!
 Ми в раї пекло розвели,
 А в Тебе другого благаєм.
 З братами тихо живемо,
 Лани братами оремо,
 І їх сльозами поливаєм.
 А може й те ще... Ні, не знаю,
 А так здаєть ся, сам еси...
 (Бо без Твоєї, Боже, волі,
 Ми б не нудились в раї голі!)
 А може й сам на небеси
 Смієш ся, батечку, над нами,
 Та може радиш ся з панами,
 Як править миром?! Бо дивись:
 Он гай зелений похиливсь,
 А он в за гаю виглядає
 Ставок, неначе полотно,

А верби геть понад ставом
 Тихесенько собі купають
 Зелені віти... Правда, рай?
 А подиви ся та спитай,
 Що там творить ся у тім раї!
 Звичайне, радість, та хвала
 Тобі єдиному святому,
 За дивнії Твої діла...
 Оттим бо й ба! Хвали — нікому,
 А кров, та сльози, та хула,
 Хула всьому! Ні, ні! нічого
 Нема святого на землі!
 Мені здаєть ся, що й самого
 Тебе вже люде прокляли...

Оренбург, 1850.

Буває, в неволі иногді згадаю
 Свое стародавне; шукаю, шукаю,
 Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
 Що й я таки Бога колись то хвалив;
 Шукаю, шукаю... Господи б, хотілось
 Згадать хоч що небудь! Та отсе й наткнувсь
 На таке погане, що так і заснув,
 Богу не молившись. От, мені приснилось
 (Свинцею заснувши, звичайне такий
 І сон приверзеть ся), ніби край могили
 Пасу я ягнята, а я ще малий.

Дивлю ся: могила ніби розвернулась,
 А з неї виходить неначе Козак,
 Уже й сивоусий собі неборак,
 Та і йде до мене... Я собі звернулось,
 Щеня мов під тинном, — звичайне, мале,
 То й перелякалось. От мене бере
 Неначе на руки, та несе в могилу;
 А чорна могила ще гірше розкрилась.
 Дивлю ся — в могилі усе Козаки:
 Який безголовий, який без руки,
 А хто по коліна неначе одтятий;
 Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.
 — „Диви ся, дитино, отсе Козаки!“
 Ніби мені каже: „На всій Україні
 Високі могили; диви ся, дитино,
 Усі ті могили — усі оттакі:
 Начинені нашим благородним трупом,
 Начинені туго. Отсе воля спить.
 Лягла вона славно, лягла вона в купі
 З нами — Козаками. Бачиш, як лежить!
 Неначе сповита!... Тут пана немає:
 Усі ми однако на волі жили,
 Усі ми однако за волю лягли,
 Усі ми і встанем, — та Бог його знає,
 Коли то те буде. Диви ся ж, дитино,
 Та добре диви ся! А я розкажу,
 За що Україна наша стала гинуть,
 За що й я між ними в могилі лежу.

Ти ж людям розкажеш, як виростеш, сину.
Слухай же дитино!..."

А потім ягнята

Приснились у житті; лановий біжить,
Та бе мене добре і ніби, проклятий,
Свитину здирає... І досі болить,
Як сон той згадаю! А як нагадаю
Козака в могилі, то й досі не знаю,
Чи то було справді, чи то було так —
Мара яка небудь. Мені той Козак
Росказував ось що:

— „Не знаю, як тепер Ляхи живуть
З своїми вольними братами;
А ми братали ся з Ляхами,
Аж поки третій Сигизмунд
З проклятими його ксьондзами
Не розеднали нас. Оттак
Те лихо діяло ся в нами.

Во імя Господа Христа
І матері Його святої
Ляхи прийшли на нас войною.
Святії божії міста
Ксьондзи скажені осквернили
Земля козача зайнялась,
І кровю, сину, полилась,
І за могилою могила,

Неначе гори, поросли
 На нашій, синочку, землі.

Я жив на хуторі...

Я стар був, немощен. Послав
 З табун я коней до обозу,
 Гармату, гаківниць два вози,
 Пшона, пшениці, що придбав;
 Я всю мізерію оддав
 Моїй Україні небозі
 І трійох синів своїх. Нехай,
 Я думав грішний перед Богом,
 Нехай хоть часточка убога
 За мене піде, за наш край,
 За церков божію, за люде,
 А я молитись в хаті буду.
 Бо вже не здужав, сину, встать,
 Руки на ворога піднять.

Зо мною, слухай же, остались
 Данило, чура мій, та я,
 Та Пріся, донечка моя.
 Воно ще тільки виростало,
 Ще тільки-тільки наливалосьь,
 Мов та черешенька. За гріх,
 За тяжкий мабуть гріх, великий,
 Не дав мені святий Владика

Очей нарадувать старих
Моїм дитятком.

Не ходили
Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село.
Такеє то у нас було!
Якось їх, клятих, і до мене
В ночі на хутір занесло;
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дай мені
Хоч коли небудь, Боже милій,
На світ Твій виглянуть з могили —
Спряжу всю шляхту на огні!
Вони, вони — не бій ся, сину! —
Вони, ксьондзи, мою дитину
З собою в хату завели,
Замкнулись, п'яні... я бачив...
А челядь п'яна полягала
У клуні на соломі спать,
Драгуни теж. А ми з Данилом
Соломи в сїни наносили,
А клуню просто запалили.
Не встануть, прокляті, опять
Дітей козачих мордувать!
Усі до одного згоріли.
І Пріся бідная моя
Згоріла з клятими. А я

На пожарищі хрест з Данилом
 Поставили, та помолились,
 Заплакали, та й потягли,
 На коней сівши, до обозу.
 Синів всіх трійох моїх найшли,
 Та в добрий час і полягли
 Оттут у купі...

А як ми бились, умірали!
 За що ми голови складали
 В отсі могили? Будеш жить,
 То може й знати меш, нобоже!
 Бо слава здорово кричить
 За наші голови... А може
 І про могили, і про нас
 З старцями божими по селах
 Правдива дума, невесела
 Між людьми ходить..."

Оренбургі, 1850.

На батька бісового трачу
 І дні, і пера, і папір!
 А иногді то ще й заплачу,
 Таки аж надто. Не на мир

І на діла його дивившись,
 А так мов иногді упившись,
 Дідусь сивесенький рида
 Того, бачте, що сирота.

Оренбург, 1850.

Неофіти.

Сія глаголет Господь: сохрани́те
 суд і сотвори́те правду, прибли́жися
 бо спасе́ніє моє при́йти, і милость
 моя відкри́ється.

(Ісаїя, глава XIV, ст. 1).

(М. Щепкину на память 24. XII. 1857.)

Возлюбленнику муз і грацій!
 Ждучи тебе, я тихо плачу
 І думу скорбную мою
 Твоїй душі передаю.

Привітай же благодушне
 Мою сиротину,
 Наш великий чудотворче,
 Мій друже єдиний!
 Привітаєш: убогая,
 Сірая, з тобою
 Перепливе вона Лету,
 І огнем-сльозою

Упаде колись на землю,
 І притчею стане
 Розпинателям народнім,
 Грядущим тиранам.

ПРОЛЬОЇ.

Давно вже я сижу в неволі
 Неначе злодій в заперті,
 На шлях дивлю ся та на поле,
 Та на ворону на хресті
 На кладовищі, більш нічого
 З тюрми не видно; слава Богу
 Й за те, що бачу! Ще живуть,
 І Богу молять ся, і мрутъ
 Хрещені люде.

Хрест високий
 На кладовищі, трохи з боку,
 Златомальований стоїть.
 (Мабуть не вбогий хтось лежить!
 І намальовано: розпятий
 За нас Син Божий на хресті.
 Спасибі сиротам багатим,
 Що хрест поставили. А я —
 Такая доленька моя! —
 Сижу собі та все дивлю ся
 На хрест високий із тюрми.
 Дивлюсь, дивлю ся, помолю ся,

І горе, горенько моє,
 Мов нагодована дитина,
 Затихне трохи, і тюрма
 Неначе ширшає; співає
 І плаче серце, оживає,
 І в Тебе, Боже, і в святих
 Та праведних Твоїх питає:
 Що він зробив їм, той святий,
 Той Назорей, той Син єдиний
 Богом ізбранної Марії,
 Що він зробив їм? І защо
 Його святого мордували,
 Во узи кували,
 І главу його честную
 Терном увінчали,
 І вивели з злодіями
 На Голгофу гору,
 І повісили між ними?
 Защо? — Не говорить
 Ні сам сивий Верхотворець,
 Ні його святії
 Помощники, поборники,
 Кастрати німі.
 Чи не за те, що й ми тепер
 (Сам себе питаю)
 Оттакими злодіями—
 Тюрми начинаєм,
 Як і Син отсей Марії?

Ми не ровпинаєм,
 Як ті люті фарисеї,
 На хресті живого
 Праведного чоловіка;
 Ми молимоьь Богу,
 І на храмах його честний
 Хрест златокований
 Поставили, та й молимоьь,
 Та бемо поклони.
 А то були фараони,
 Кесарі, — то погань,
 Погань лютая, без Бога,
 Сказано — дракони!
 А Назорей милосердий
 Назвав їх братами:
 За те й повісили його,
 Неначе влодія...

Не знаю,
 Для чого, справді, ми читаєм
 Святую заповідь його!
 Честную кров його пемо,
 Мов у шинкарки меду чарку...
 О суєслови! На Жидах?...
 Не на Жидах, на нас лукавих,
 На дітях наших препоганих
 Святая кров його!... Кати!
 Собаки без очей, скажені,
 Ви і не бачите, земні

Бете поклони, за хрести
 Ховаєтесь од сатани,
 І просите з тиха
 Супостатам христіянам
 То чуми, то лиха,
 То всякого безголова —
 А все по закону...
 А бодай вас!
 Та цур же вам,
 Новим фараонам
 І кесарям людоїдам!

 Перелечу во время оно,
 Як той мерзений Рим з Нероном
 В паскудних оргіях конав,
 А новий день із тьми-недолі
 На Колізей і Капітолій
 Уже світив, уже сіяв.
 Уже огненні язики
 Із краю в край, по всій землі
 Святеє слово пронесли, —
 І никли гордії владики
 Перед святим його хрестом.

 Перенесись во время оно,
 Душе моя, і стоном-дзвоном,
 І трубним гласом возгреми
 Ів мурів темної тюрми!

Благословенная в женах
Святая, праведная Мати
Святого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить,
Скорблящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий,
І слово розумом святим
І оживи і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки — море
Сльози кровавої лила,
Так як і Ти, і прийняла
В живу ю душу світ незримий
Твойого розп'ятого Сина.
Ти, мати Бога на землі,
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І на Україну понеслось,
І на Україні святилось
Те слово — Божее кадило,
Кадило істини!... Амінь.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
 Не за гетьманів і царів,
 А в римській идольській землі
 Се беззаконіє творилось:
 Либонь за Деція царя,
 Чи за Нерона сподаря,
 Сказать за певне не зумію;
 Нехай за Нерона!

Росії

Тоді й на світі не було,
 Як у Італії росло
 Мале дівча, і красотою,
 Святою, чистою красою,
 Як тая лілія цвіло.
 Дивила ся на його мати
 І молоділа, і дівчаті
 Людей шукала, і знайшла;
 Та помолившись Гименею
 В своїм веселім гінекею,
 В чужий веселий одвела.
 Незабаром зробилась мати
 Із доброї тії дівчати:
 Дитину-сина привела.
 Молила ся своїм пенатам
 І в Капітолій принесла
 Немалі жертви!.. Ублагала
 Капітолійський той синклит,

Щоб первенця її вітали
 Святії ідоли. Горить
 І день і ніч перед пенатом
 Святий огонь; радіє мати.
 В Алкида син її росте;
 Росте, лицяють ся гетери,
 І перед образом Венери
 Горить кадило золоте.

II.

Тогді вже сходила зоря
 Над Вифлеємом: правди слово,
 Святої правди і любови,
 Зоря всесвітня зійшла,
 І мир і радість принесла
 На землю людям. Фарисеї
 І вся мерзенна Іюдея
 Заворушилась, заревла,
 Неначе гадина в болоті,
 І Сина Божія во плоти
 На тій Голгофі розпяла
 Межи злодіями. І спали,
 Упившись кровію, кати,
 Твоєю кровію! А ти
 Возстав от гроба! Слово встало,
 І слово правди понесли
 По всій невольничій землі
 Твої апостоли святії.

Ш.

Тоді ж отто її Алкид,
Та ще гетери молодії,
Та козлоногий п'яний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Та ще гарніше попились,
Та й покланяли ся Пріяпу.
Аж гульк! іде святий Петро, —
Та йдучи в Рим благовістити,
Зайшов у гаї води напитись
І одпочити. — „Благо вам!“
Сказав апостол утомлений,
І орґію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро,
Добро найкраще на світі —
То братолюбіє. І ситий,
І п'яний й голий Фавн оттой,
І син Алкид твій, і гетери
Всі, всі упали до землі
Перед Петром, і повели
До себе в терми на вечерю,
Того апостола...

IV.

І в термах оргія. Горять
 Чертоги пурпуром і златом,
 Курять ся амфори; дівчата,
 Трохи не голії, стоять
 Перед Кипридою, і в лад
 Співають гимн. Приготован
 Веселий пир, і полягли
 На ложах гості. Регіт, гомін!...
 Гетери гостя привели
 Сивобородого... І слово
 Із уст апостола святого
 Драгим єлеєм потекло.
 І стихла оргія. А жриця
 Киприди, оргії цариця,
 Поникла радісним чолом
 Перед апостолом і встала,
 І всі за нею повставали,
 І за апостолом пішли
 У катакомби. І єдиний
 Твій син Алкид пішов за ними
 І за апостолом святим,
 За тим учителем своїм.

А ти весела вийшла з хати
 На шлях із гаю виглядати
 Свого Алкида... Ні, нема!
 Уже й не буде! Ти сама

Помолиш ся своїм пенатам,
 Сама вечерять сядеш в хаті, —
 Ні, не вечерять, а ридать,
 Себе і долю проклинать,
 І сивіть кленучи! І горе!
 Умреш еси на самоті,
 Мов прокаженна!

V.

На хресті
 Стрімглав повісили старого
 Апостола Петра святого,
 А неофітів в Сиракузи,
 В підземній страшній узи
 В кайданах одвезли. І син,
 Твій син Алкид, твоя дитина,
 Твоя єдина родина,
 Любов єдина твоя
 Гниє в неволі у кайданах.
 А ти, прескорбна, і не знаєш,
 Де він конає, пропадає!
 Ідеш шукать його в Сибір,
 Чи теє... в Скитію. І ти,
 І чи одна ти? Божа мати,
 І заступи вас, і укрий!
 Нема семі, немає хати,
 Немає брата, ні сестри,
 Щоб незаплакані ходили,

Не катували ся в тюрмі,
 Або в далекій стороні,
 В британських, гальських легіонах
 Не муштрувались... О Нероне,
 Нероне лютий! Божий суд
 Правдивий, наглий серед шляху
 Тебе осудить... Припливуть
 І прилетять зі всього світу
 Святії мученики, — діти
 Святої волі; круг одра,
 Круг смертного твого предстануть
 В кайданах, і — тебе простять:
 Вони — брати і христіяне,
 А ти — собака, людоїд,
 Деспот скажений!...

VI.

Аж кишить
 Невольника у Сиракузах
 В льохах і тюрмах, а Медуза
 В шинку з старцями п'яна спить, ---
 От-от прокинець ся, і потом
 І кровю вашою, деспоти,
 Похмілля справить.

Скрізь шукала
 Дитину мати: не знайшла, ---
 І в Сиракузи поплила,

Та там уже його в кайданах
 Найшла, сердешная, в тюрмі.
 Не допустили й подивитись!
 І мусіла вона сидіти
 Коло острогу, ждять і ждять,
 Як Бога з неба, виглядять
 Свогого сина, аж поки то
 Його в кайданах поженуть
 Бульвар мести.

А в Римі свято,
 Велике свято! Тиск народу,
 Зо всього царства воєводи,
 Преторіяне і сенат,
 Жерці і ліктори стоять
 Круг Капітолія, і хором
 Співають гимн і курять дим
 З кадил і а́мфор. І з собором
 Іде сам кесар; перед ним
 Із бронзи литую статую
 Самого кесаря несуть.

VII.

Непевне видумали свято
 Патриції-аристократи
 І мудрий кесарів сенат.
 Вони, бач, кесаря хвалили
 На всі лади, що аж остило

Самим ледащо вихвалять;
 То заразóm щоб доканать,
 Вони на радї й присудили,
 Щоб просто кесаря назвать
 Самим Юпітером — та й годї!
 І написали воеводам
 По всьому царству: так і так,
 Що кесар — бог, що більш од бога,
 І майстрові дали ковать
 Із бронзи кесаря; до того,
 (Так, *нога-бене*), додали,
 Що бронзовий той кесар буде
 І милувать. Сердешні люде,
 Неначе в ирїй, потягли
 У Рим на прощу. Приплила
 Із Сиракуз і та небога,
 Благати кесаря і бога.
 І чи одна ж вона? Мій Боже!
 Прийшло їх тисячі в сльозах,
 Прийшло в далека...

Горе з вами!

Кого благати ви прийшли?
 Кому ви сльози принесли?
 Кому ви принесли з сльозами
 Свою надїю? Горе з вами,
 Раби незрячїї! Кого,
 Кого благаєте, благїї?

Раби незрячії, сліпії?
 Чи ж камінь милує кого?
 Молітесь Богові святому,
 Молітесь правді на землі,
 А більше на землі нікому
 Не поклоніться! Все брехня:
 Поши й царі!...

VIII.

Перед Нероном,
 Перед Юпітером новим,
 Молились вчора сенатори
 І всі патриції, і вчора
 Лила ся божа благодать:
 Кому чи чином, чи грошима,
 Кому — аренду Палестину,
 Байстрятам де що, а кому
 Сами благоволили дати
 Свою підложницю в супруги,
 Хоча й підтоптану — нічого:
 Аби в під кесаря! А в кого
 Сестру благоволили взяти
 У свій гарем, і се нічого:
 На те він бог! а ми під бога
 Й себе повинні підкладати,
 Не тільки сестер...
 Преторіяне помолились;
 Преторіянам дав указ,

Щоб все, що хочуть, те й робили, —
 А Ми помилуємо вас.
 І ви — плебеї-гречкосії,
 І ви молили ся, — та вас
 Ніхто не милує: не вміють
 Вас і помилувать гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
 Молити ся за християн.
 І ти приходила, молилась, —
 І милосердий істукан
 Звелів везти із Сиракузів
 У Рим в кайданах християн.
 І рада ти, і весела,
 Кумирові знову
 Помолилась. А кумир той,
 Юпітер той новий,
 Ось побач, якеє свято
 Буде завдавати
 В Колізеї! А тимчасом
 Іди зустрічати
 Свого сина, та не дуже
 Радій лиш, небого:
 Ще не знаєш ти нового
 Ласкавого бога!

X.

А поки що з матерями
 Алкидова мати
 Пішла його зустрічати,
 Святих привітати
 На березі. Пішла єси,
 Трохи не співаєш,
 Та кесаря-Юпітера
 Хвалиш — вихваляєш:
 „От Юпітер, так Юпітер!
 Не жаль і назвати
 Юпітером. А я, дурна,
 Ходила благати
 У Атени Юпітера...
 Дурна, більш нічого!“
 І нищечком помолилась
 Кесареві-богу,
 Та й пішла понад болотом,
 На Тибр поглядає.
 А по Тибру ізза гаю
 Байдак впливає,
 Чи галера. На галері
 Везуть твого сина
 З неофітами в кайданах;
 А твоя дитина
 Ще й до щогли прикована:
 Не неофіт новий,
 А апостол великого

Христового слова...
Оттакий то він! Чи чуєш?
У путах співає
Твій мученик:
„Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправних,
Правим помагає;
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радують ся, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі.
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізній пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять;
І осудять неправедних
Судом свої правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!“

ХІ.

А ти на березі стояла,
 Неначе темная скала,
 Дивилась, слухала, ридала
 І *Алилуя* подала
 За матерями христіянам.
 Мов дзвони, загули кайдани
 На неофітах; а твій син,
 Єдиний твій, апостол новий,
 Перехрестившись, возгласив:
 „Молітесь, братія, молітесь
 За ката лютого! Його
 В своїх молитвах помяніте;
 Перед гординею ж його,
 Брати мої, не поклонітесь!
 Молитва Богові! А він
 Нехай лютує на землі,
 Нехай пророка побиває,
 Нехай усіх нас розпинає!
 Уже внучата зачались;
 І виростуть вони колись:
 Не местники внучата тії —
 Христові воїни святії.
 І без огня і без ножа
 Стратеги Божії воспрянуть,
 І тисячі і тьми поганих
 Перед святими побіжать!
 Молітесь, братія!“ — Молились,

Молили ся перед Христом,
 Закуті в пута неофіти
 Молились радісно. Хвала,
 Хвала вам, душі молодії,
 Хвала вам, лицарі святії,
 Во віки, віки похвала!..

ХІІ.

І в Рим ґалера приплила.
 Минає тиждень. П'яний кесар,
 Постригши сам себе в Зевеса,
 Завдав Зевесу ювілей.
 Ликує Рим. Перед кумира
 Везуть возами ладан, миро,
 Женуть гуртами християн
 У колізей... Мов у різниці
 Кров потекла. Ликує Рим...
 І гладіатор і патрицій
 Обидва п'яні. Кров і дим
 Їх упоїв; руїну слави
 Рим пропиває, тризну править
 По Сціпіонах. Пий, лютуї,
 Мерзений старче! розкошуй
 В своїх гаремах! Ізза моря
 Уже встає святая зоря.
 Не громом праведним, святим
 Тебе убють: ножем тупим

Тебе заріжуть, мов собаку, —
Убють обухом!

XIII.

Другий день
Реве арена; на арені
Лідійський золотий пісок
Покрив ся пурпуром червоним,
В болото крови замісивсь;
А Сиракуських Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторо́жа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена звірем заревла...
А син твій гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив;
І п'яний кесар, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із льоху вискочив, на сцену —
Ступив, вирнув, — і полилась
Святая кров. По Колізею
Ревучим громом пронеслась
І стихла буря...

Де ж була,
Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого,
Не кинулась? — Бо стерегли:

Кругом в три лави оступили
 Зевеса ліктори; за ним,
 Твоїм Юпітером святим,
 Залізну браму зачинили.
 А ти остала ся одна,
 Одна-однісінька на дворі.
 І що ти зможеш? — „Горе! горе!
 О горе лютеє моє!
 Моя ти доленько! Без його
 Що я робити му? до кого
 Я прихилю ся?“... І небога
 Кругом зирнула, і о мур,
 Об мур старою головою
 Ударилась, і трупом пала
 Під саму браму.

XIV.

З позорища у вечері
 У терми сховав ся
 Святий кесар з лікторами.
 Колізей остався
 Без кесаря і без Римлян,
 І ніби заплакав.
 Сполохнувшись, сумно, сумно
 Над ним ворон крякав.
 Одинокий, мов гора та
 На полі, чорніє
 Колізей той серед Риму.

Тихо, тихо віє
 Ізза Тибру, із Альбано
 Вітер понад Римом.
 А над чорним Колізеєм,
 Ніби ізза диму,
 Іливе місяць круглотилиць,
 І мир первозданний
 Одпочив на лоні ночі.
 Тільки ми, Адаме,
 Твої чада преступніі,
 Не одпочиваєм
 До самої домовини
 У проспаним раї,
 Гриземо ся, мов собаки
 За маслак смердячий,
 Та тебе ще зневажаєм,
 Праотче ледачий!...

XV.

Трохи одпочила
 Стара мати недобита;
 Живущую силу
 Сила ночі оживила.
 Встала, походила
 Коло замкнутої брами
 Та щось шепотала.
 Чи не кесаря святого
 Нишком проклинала?

А може й так... Тихесенько
 До брами підкралась,
 Послухала, усміхнулась
 І щось прошептала —
 Якесь слово... І нищечком
 Коло брами сіла
 Й зажурилась. Незабаром
 Брама одчинилась,
 І на возах, колесницях,
 Із Колізея, із різниці
 Святі повезли тіла,
 І повезли на Тибр: тілами
 Святих убитих годували
 Для царського таки стола
 У Тибрі рибу.

Встала мати,
 Кругом оглянулась, взялась
 За биту голову руками,
 І тихо, мовчки за возами
 Марою чорною пішла
 На Тибр. А Скити сіроокі,
 Погоничі, рабів раби,
 Подумали: сестра Морока
 Із пекла вийшла провозать
 У пекло Римлян. Поскидали
 У воду труши та й назад
 З возами Скити повертали.

А ти остала ся одна
 На березі, і ти дивилась,
 Як розстеляли ся, стелились
 Кругі широкії над ним,
 Над сином праведним твоїм...
 Дивилась, поки не осталося
 Живого сліду на воді.
 І усміхнулася тогді,
 І тяжко, страшно заридала,
 І помолилася в перший раз
 За нас Розпятому.

І спас
 Тебе розпятий Син Марії,
 І ти слова його живії
 В живу ю душу приняла,
 І на торжіща і в чертоги
 Живого істинного Бога
 Ти слово правди понесла!

Нижній-Новгород, 8. XII. 1857.

Юродивий.

Во дні фельдфебеля-царя
 Капраль Гаврилович Безрукий
 Та унтер п'яний, Долгорукий,
 Україну правили. Добра

Таки чимало натворили,
Чимало люду оголили
Отсі сатрапи унтера.
А надто стрижений Гаврилич
З своїм єфрейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим,
До того люд домуштровали,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім,
І „благосклонні перебували
Всегда к єфрейторам своїм“.
А ми дивились і мовчали,
Та мовчки чухали чуби,
Німії, подлії раби,
Підніжки царськії, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую стать
І за свободу! Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемо ся Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Не сотні вас, а мільйони
Полян, Дулібів і Древлян

Гаврилич гнув во время оно;
 А вас, моїх святих Киян,
 І ваших чепурних Киянок
 Оддав своїм прафосам п'яним
 У наймички сатрап капраль, —
 Вам і байдуже. А між вами
 Найшовсь таки якийсь проява,
 Якийсь дурний оригінал,
 Що в морду затопив капраля
 Та ще й у церкві, — і пропало
 Як на собаці.

Так то, так!

Найшовсь таки один Козак
 Із мільона свинопасів,
 Що царство все оголосив:
 Сатрапа в морду затопив.
 А ви, юродиві, тим часом,
 Поки нездужає капраль,
 Ви огласили юродивим
 Святого лицаря! А бивий
 Фельдфебель наш, Сарданапаль,
 Послав на каторгу святого;
 А до побитого старого
 Сатрапа „навсегд́а“ оставсь
 Преблагосклонним.

Більш нічого
 Не викроїлось, і драму
 Глухими, темними рядами

На смітник винесли, а я...
 О зоре ясная моя!
 Ведеш мене з тюрми, з неволі,
 Як раз на смітничок Миколи,
 І світиш, і гориш над ним
 Огнем невидимим, святим,
 Животворящим, а із гною
 Встають стовпом передо мною
 Його безбожні діла...
 Безбожний царю, творче зла,
 Правди гонителю жестокий!
 Чого накоїв на землі!

А ти, всевидящее око!
 Чи ти дивило ся з висока,
 Як сотнями в кайданах гнали
 В Сибір невольників святих,
 Як мордували, розпинали
 І вішали?! А ти не знало?
 І ти дивило ся на них
 І не осліпло?! Око, Око!
 Не дуже бачиш ти глибоко!
 Та спиш в кіоті, а царі —
 Та цур їм, тим царям поганим!
 Нехай верзуть ся їм кайдани,
 А я полину на Сибір
 Аж за Байкал; загляну в гори,
 В вертепи темнії і в нори
 Без дна глибокії, і вас,

Споборники святої волі —
 Із тьми, із смрада і з неволі,
 Царям і людям на показ,
 На світ вас виведу надалі
 Рядами довгими в кайданах...

Нижній-Новгород, 1857.

Доля.

Ти не лукавила зо мною;
 Ти другом, братом і сестрою
 Сіромі стала. Ти взяла
 Мене маленького за руку
 І в школу хлопця одвела
 До п'яного дяка в науку.
 „Учи ся, серденько! колись
 З нас будуть люде“, — ти сказала.
 А я й послухав, і учивсь,
 І вивчив ся. А ти збрехала!
 Які з нас люде?.. Та дарма!
 Ми не лукавили з тобою,
 Ми просто йшли; у нас нема
 Зерна неправди за собою...

Ходімо ж, доленько моя,
 Мій друже вбогий, нелукавий!

Ходімо даліше! Даліше слава,
А слава — заповідь моя.

Нижній-Новгород, 9. П. 1858.

Муза.

А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Феба молодая,
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздоллі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, і співала,
І чари діяла... І я...
О чарівниченцько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала;
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі
Ти сіяла, пишала ся,
Як квіточка в полі.
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понадо мною

Полинула, заспівала
 Ти, золотокрила, —
 Мов живущою водою
 Душу окропила!

І я живу, і надо мною
 З своєю божою красою
 Горить ти, зоренько моя.
 Моя порадонько святая,
 Моя ти доле молодая,
 Не покидай мене! В ночі
 І в день, і в вечері, і рано
 Вітай во мною і учи,
 Учи неложними устами
 Сказати правду! Поможи
 Молитву діяти до краю;
 А як умру, моя святая,
 Моя ти мамо, положи
 Свого ти сина в домовину,
 І хоч єдную сльозину
 В очах безсмертних покажи!

Нижній-Новгород, 9. II. 1858.

Слава.

А ти, задріпанко, шинкарко,
 Перекупко п'яна!

Де ти в ката забарилась
 З своїми лучами?
 У Версалі над злодієм
 На-бор розпустила?
 Чи з ким иншим мізкаєш ся
 З нудьги та з похмілля?
 Горнись лишень ти до мене,
 Та витнемо з лиха;
 Гарнесенько обіймемось,
 Та любо та лихо
 Пожартуєм, чмокнемо ся,
 Та й поберемо ся,
 Моя крале мальована!
 Бо я таки й досі
 За тобою чимчикую.
 Ти хоча й пишалась
 І з пяними кесарями
 По шинках хилялась,
 А надто з тим Миколою
 У Севастополі.
 Та мені про те байдуже!
 Мені, моя доле,
 Дай на себе подивитись,
 Дай і пригорнутись,
 Під крилом твоім любенько
 В холодку заснути!

Нижній-Новгород, 9. II. 1858.

Сон.

(М. Марковичці.)

На панщині пшеницю жала;
 Втомила ся; не спочивать
 Пішла в снопи, — пошкандибала
 Івана сина годувать:
 Воно сповитеє кричало
 У холодочку за снопом.
 Розповіла, нагодувала,
 Попестила, і ніби сном,
 Над сином сидя, задрімала.
 І снить ся їй той син Іван —
 І уродливий, і багатий,
 Уже засватаний, жонатий,
 На вольній, бачить ся, бо й сам
 Уже не панський, а на волі;
 І на своїм веселім полі
 У двох собі пшеницю жнуть,
 А діточки обід несуть...
 І усміхнула ся, небога...
 Прокинулась — нема пічого!..
 На Йвася глянула; взяла
 Його, гарненько сповила,
 І копу дожинать пішла,
 Поки не чути ланового.

 Петербург, 13. VII. 1858.

Я не нездужаю, нівроку,
 А щось такеє бачить око,
 І серце жде чогось. Болить,
 Болить і плаче, і не спить,
 Мов негодована дитина.
 Лихої, тяжкої години
 Мабуть ти ждеш? Добра не жди,
 Не жди сподіваної волі —
 Вона заснула: цар Микола
 Її приснав, а щоб збудить
 Хиренну волю, треба миром,
 Громадою обух сталить,
 Та добре вигострить сокиру,
 Та й заходить ся вже будить.
 А то проспить собі, небога,
 До суду божого страшного!
 А панство буде колихать,
 Храми, палати мурувать,
 Любить царя свого п'яного
 Та византійство прославлять,
 Та й більше, бачить ся, нічого!

Петербург, 22. XI. 1858.

Подражаніє XI. псалму.

Мій Боже милий! Як то мало
 Святих людей на світі стало!

Один на другого кують
 Кайдани в серці, а словами,
 Медоточивими устами
 Цілують ся і часу ждуть,
 Чи швидко брата в домовині
 З гостей на цвинтар повезуть...
 А ти, о Господи єдиний,
 Скуєш лукавії уста,
 Язик оттої велерічивий,
 Мовлявший: „ми — не суєта!
 І возвеличимо на диво
 І розум наш, і наш язик...
 Та й де той пан, що нам закаже
 І думать так і говорить!“
 „Воскресну я!“ той пан вам скаже:
 „Воскресну нині, ради їх,
 Людей закованих моїх
 Убогих нищих... Возвеличу
 Малих оттих рабів німих!
 Я на сторожі коло їх
 Поставлю слово.“

І пониче,
 Неначе стоптана трава,
 І думка ваша і слова.
 Неначе срібло куте, бите
 І семикрати перелите
 Отнем в горнилї, словеса

Твої, о Господи, такі.
 Розкинь же їх, Твої святії,
 По всій землі! І чудесам
 Твоїм увірують на світі
 Твої малі убогі діти.

Петербург, 15. II. 1859.

Маркові Вовчкові.

(На память 24. січня 1859.)

Недавно я поза Уралом
 Блукав і Господа благав,
 Щоб наша правда не пропала,
 Щоб наше слово не вмірало.
 І виблагав! Господь послав
 Тебе нам, кроткого пророка
 І обличителя жестоких,
 Людей неситих. Світе мій,
 Моя ти зоренько святая,
 Моя ти сило молодая!
 Світи на мене, і огрій,
 І оживи моє побите,
 Убоге серце, неукрите,
 Голоднее! І оживу,
 І думу вольную на волю

Із домовини воззову,
 І думу вольную... О доле,
 Пророче наш, моя ти доне!
 Твоєю думу назову!

Петербург, 17. II. 1859.

Подражаніє Ісаїї, глава XXXV.

Радуй ся, ниво неполитая!
 Радуй ся, земле, не повитая
 Квітчастим злаком! Розпустись,
 Рожевим крином процвіти!
 І процвітеш, позеленієш,
 Мов Іорданові святії
 Луги, зелені береги.
 І честь Кармилова, і слава
 Лиманова, а не лукава,
 Тебе укриє дорогим
 Золототканим, хитро шитим,
 Добром та волею підбитим,
 Святим омофором своїм.
 І люде темнії незрячі
 Дива Господнії побачать.

І спочинуть невольничі
 Утомлені руки,
 І коліна одпочинуть,
 Кайданами куті.

Радуйте ся, вбогодухі!
 Не лякайтесь дива!
 Се Бог судить, визволяє
 Довготерпеливих
 Вас убогих, і воздає
 Злодіям за злая.

Тоді, як, Господі, святая
 На землю правда прилетить,
 Хоч на годиночку спочить,
 Незрячі прозрять, а кривії,
 Мов сарна в гаю, цомаїнують,
 Німим отверзуть ся уста,
 Прорветь ся слово, як вода,
 І дебр-пустиня неполита,
 Сцілющою водою вмита,
 Прокинуть ся, і потечуть
 Веселі ріки, а озера
 Кругом гаями поростуть,
 Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
 І не верстовії,
 А вольнії, широкії,
 Скрізь шляхи святії
 Простелють ся; і не найдуть
 Шляхів тих владики.
 А раби тими шляхами,
 Без івалту и крику,

Позіходять ся докупи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселі села.

Петербург, 25. III. 1859.

Сестрі.

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: деж я прихилюсь
І де полїну ся на світі?
І снить ся сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сієє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,
Многострадалиця святая,
Неначе в раї спочиває,
Та вза широкого Дніпра
Мене небога виглядає.

І їй здаєть ся: виринає
 Зза хвилі човен, доплива
 І в хвилі човен порина...
 — „Мій братіку! Моя ти доле!“
 І ми прокинули ся: ти —
 На панщині, а я — в неволі!...

Оттак нам довело ся йти
 Ще з малечку колючу ниву!
 Моли ся, сестро! Будем живі,
 То Бог поможе перейти.

Черкаси, 20. VII. 1859.

Колись дурною головою
 Я думав: горенько зо мною!
 Як доведеть ся в світі жить,
 Людей і Господа хвалить?
 В багні колодою гнилою
 Валятись, старіти ся, гнить,
 Умерти — й сліду не покинуть
 На обікраденій землі!...
 О горе, горенько мені!
 І де я в світі заховаюсь?
 Щодень Пилати розпинають,
 Морозять, шкарять на огні!...

Черкаси, 21. VII. 1859.

Якби то ти, Богдане п'яний,
 Тепер на Переяслав глянув,
 Та на замчище подививсь, —
 Упився б, здорово упивсь!

І... препрославлений, козачий
 Розумний батьку!... і в смердячій
 Жидівській хаті б похмеливсь,
 Або в калюжі утопивсь,
 В багні свинячим...

Амінь тобі, великий муже, —
 Великий, славний, та не дуже!...
 Якби ти на світ не родивсь,
 Або в колисці ще упивсь,
 То не купав би я в калюжі
 Тебе, Преславною. Амінь!...

Переяслав, 18. VIII. 1859.

Во Іюдеї, во дні они,
 Во время Ирода царя,
 Кругом Сіона й на Сіоні
 Романські п'яні леґіони
 Паскудились. А у царя,
 У Ирода таки самого,
 І у порогу й за порогом
 Стояли ліктори. А цар,

Самодержавний государ,
 Лизав у ліктора халяву,
 Щоб той йому на те, на се,
 Хоч пів-динарія позичив.
 А той кишенею трясе,
 Виймає гроші і не лічить,
 Неначе старцеві дає.
 І п'яний Ирод знову ле!
 Як ось — не в самім Назареті,
 А у якомусь у вертепі
 Марія сина привела
 І в Вифлеєм з малим пішла.
 Біжить почтар із Вифлеєма
 І каже: „Царю! так і так!
 Зіновать, кукіль і будяк
 Росте в пшениці! Кляте племя
 Давидове у нас війшло.
 Зотни, поки не піднялось!“
 — „Так щож!“ промовив Ирод п'яний:
 „По всьому царству постинать
 Малих дітей; а то погані
 Нам не дадуть доцарювать!“
 Почтар, нівроку, був підпильний,
 Оддав сенатові приказ,
 Щоб тільки в Вифлеємі били
 Малих дітей.

Спаси ти нас,
 Младенче праведний, великий,

Од п'яного царя-владики!
 Од гіршого ж Тебе спасла
 Твоя преправедная Мати.
 Та деж нам тую матір взяти?
 Ми серцем голі догола!
 Раби з кокардою на лобі,
 Лакеї в золотій оздобі,
 Онуча, сміття в помела
 Його Величества!... та й годі.

Петербург, 24. X. 1859.

Марія.

Радуй ся, ти бо обновила
 єси зачаття студно. (Акаф.
 Пр. Богор., ік. 10.).

Все упованіє мое
 На тебе, мій пресвітлий раю,
 На милосердіє твоє, —
 Все упованіє мое
 На тебе, Мате, возлагаю,
 Святая сило всіх святих,
 Пренепорочная, благая!
 Молю ся, плачу і ридаю:
 Возри, Пречистая, на їх,
 Оттих окрадених, сліпих
 Невольників; подай їм силу

Твого мученика Сина,
 Щоб хрест-кайдани донесли
 До самого, самого краю!
 Достойно-пітая! благаю,
 Царице неба і землі!
 Воньми їх стону і пошли
 Благий кінець, о всеблагая!
 А я, незлобний, воспою,
 Як процвітуть убогі села,
 Псалмом і тихим і веселим
 Святу доленьку твою.
 А нині — плач, і скорб, і сльози
 Душі убогої — убогий
 Остатню лепту подаю.

I.

У Йосипа, у тесляра,
 Чи в бондаря того святого,
 Марія в наймичках росла.
 Росла собі і виростала,
 І на порі Марія стала,
 Рожевим квітом розцвіла
 В убогій і чужій хатині,
 В святому тихому раю.
 Тесляр на наймичку свою,
 Неначе на свою дитину,
 Теслу було і струг покине,
 Та й дивить ся. І час мине,

А він і оком не мигне,
 І думає: „Ані родини,
 Ані хатиночки нема,
 Одна-однісенька!... Хіба...
 Ще ж смерть моя не за плечима!“

А та стоїть собі під тином
 Та вовну білую пряде
 На той бурнус йому святешний;
 Або на беріг поведе
 Козу в козяточком сердешним
 І попасти і напоїть;
 Хоч і далеко, так любила ж
 Вона той тихий божий став,
 Широкою Тиверіяду.
 І рада, аж смієть ся, рада,
 Що Йосип, сидячи, мовчав,
 Не боронив їй, не спиняв
 На став іти. Іде, смієть ся;
 А він сидить, та все сидить,
 За струг, сердега, не береть ся
 Коза напєть ся та й пасєть ся,
 А дівчина собі стоїть,
 Неначе вкопана, під гаєм,
 І смутно, сумно позирає
 На той широкий божий став.
 І мовила: „Тиверіядо!
 Широкий царю озерам!

Скажи мені, моя порадо:
 Якая доля вийде нам
 З старим Іосипом? О доле!
 І похилилась, мов тополя
 Од вітру хилить ся в яру.
 „Йому я стану за дитину;
 Плечми моїми молодими
 Його старії підопру!“
 І кинула кругом очима,
 Аж искри сипнули з очей,
 А в добрих молодих плечей
 Хитон полатаний додолу
 Тихенько зсунувся: ніколи
 Такої божої краси
 Ніхто не узрить!... Злая ж доля
 Колучим терном провела,
 Знущала ся над красотою.
 О доленько!...

Понад водою
 Ходою тихою пішла,
 Лопух край берега найшла,
 Лопух вірвала і накрила,
 Неначе бриликом, свою
 Головоцьку тую смутную,
 Свою головоцьку святую,
 І зникла в темному гаю.

О світе наш незаходимий!
О ти пречистая в женах!
Благоуханний зельний крине!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Ти заховаєш ся од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки твої?!
Де ти сховаєш ся? нігде!
Огонь заклюнув ся вже, — годі!
Уже розжеврів ся, і шкода,
Даремне сиза пропаде,
До крові дійде, до кости
Огонь той лютий, негасимий,
І недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний! Вже пророчить,
Тобі вже зазирає в очі
Твоє грядущее. Не зри!
Сльозу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під явором у холодочку,
Поки що буде!

II.

У вечері, мов зоря тая,
 Марія з гаю вихожає
 Заквітчана. Фавор гора,
 Неначе в злота-серебра,
 Далеко-високо сіяє,
 Аж сліпить очі. Підняла
 На той Фавор свої святії
 Очиці кроткії Марія
 Та й усміхнулась. Зайняла
 Козу в козяточком зпід гаю
 І заспівала:

„Раю, раю,
 Темний гаю!
 Чи я молодая,
 Милий Боже, в Твоім раї —
 Чи я погуляю,
 Нагуляюсь?“

Та й замовкла.
 Круг себе сумно озирнулась,
 На руки козеня взяла
 І веселенькая пішла
 На хутір бондарів убогий.
 А йдучи, козеня, небога,
 Ніби дитину на руках,
 Хитала, бавила, гойдала,

До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Неначе тее кошеня,
І не пручалось, не кричало,
На лоні, пестилося, гралось.
Миль зо дві любо з козеням
Трохи-трохи не танцювала,
І не втомилась. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину;
Зустрів її і привітав,
І тихо мовив: „Де ти, в Бога,
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опочий,
Та повечеряємо вкупі
З веселим гостем молодим!
Ходімо, доненько!“ — „Який,
Який се гість?“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать,
І каже: Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Учора рано пролилась, —
Учора, каже, привела
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарек його Іваном!
Так бачиш що...“

А гість роззутий,
Умитий, з кущі вихожав
Б одному білому хитоні,
Мов намальований сіяв.
І став велично на порозі
І, уклонивши ся, вітав
Марію тихо... Йй, небозі,
Аж дивно, чудно. Гість стояв,
І ніби справді засіяв.
Марія на його зирнула
І стрепенулась, — пригорнулась,
Неначе злякане дитя,
До Йосипа свого старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очима в кущу. Принесла
Води погожої в криниці,
І молоко, і сир козлиці
Ім на вечерю подала;
Сама ж не їла, не пила,
В куточку мовчки прихилилась,
Та дивувала ся, дивилась
І слухала, як молодий
Дивочний гость той говорив.
І словеса його святії
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

— „Во Іюдеї не було, —
Промовив гість, — того ніколи,
Що нині узрить ся. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіють ся новій
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно святеє. Я Мессію
Іду народу возвістити!“
І помолила ся Марія
Перед апостолом.

Горить

Огонь тихенько на кабиці,
А Йосип праведний сидить
Та думає... Уже зірниця
На небі ясно зайнялась;
Марія встала та й пішла
З глеком по воду до криниці.
І гість за нею, і в ярочку
Догнав Марію...

Холодочком

До сходу сонця провела
До самої Тиверіяди
Благовістителя, і рада
Радесенька собі прийшла
До дому.

III.

Жде його Марія
 І ждучи плаче; молодіі
 Ланити, очі і уста
 Марніють зримо. „Ти не та,
 Не та тепер, Маріє, стала,
 Цвіт зельний, наша краса!“
 Промовив Йосип, — „диво сталось
 З тобою, доненько моя!
 Ходім, Маріє, повінчаймось,
 А то... (й не вимовив — убують
 На улиці!) і заховаймось
 В своїм оазисі“. І в путь
 Марія на швидку збіралась
 Та тяжко плакала, ридала.
 Отто ж вони собі ідуть;
 Несе з торбиною на плечах
 Нову коновочку старий:
 Спродать би то, та молодій
 Купить хустиночку до речі
 Та й за повінчання оддать.

О старче праведний, багатий!
 Не од Сіона благодать,
 А з тихої твоєї хати
 Нам возвістила ся. Якби
 Пречистій їй не дав ти руку,
 Рабами б бідніі раби
 І досі мерли б...

О муко!

О тяжкая душї печаль!
 Не вас менї сердешних жаль:
 Сліпі ви, нищі душою, —
 А тих, що бачать над собою
 Сокиру, молот — і кують
 Кайдани новї; убють,
 Заріжуть вас, душеубийці,
 І із кровавої криниці
 Собак напоять!

Деж подівсь
 Дивочний гість оттой лукавий?
 Хоч би прийшов та подививсь
 На брак той славний і преславний,
 На брак окрадений! Не чуть,
 Не чуть його, ані Мессї.
 А люде ждуть чогось, і ждуть
 Чогось непевного... Маріє,
 Ти безталанная! Чого
 І ждеш, і ждати меш од Бога
 І од людей його?! Нічого,
 Ніже апостола того
 Тепер не жди! Тесляр убогий
 Тебе повінчану веде
 В свою убогую хатину.
 Молись і дякуй, що не кинув,
 Що на розпутьтя не прогнав;

А то б цеглиною убили,
 Як би не вкрив, не заховав!
 В Єрусалимі говорили
 Тихенько люде, що стяли
 У городі Тиверїяді,
 Чи то якогось розняли
 Провозвістителя Мессї.
 „Його?!“ промовила Марія,
 І веселенькая пішла
 У Назарет. І він радїе,
 Що наймичка його несла
 В утробі праведную душу
 За волю розпятого мужа.

Отто вони собі ідуть;
 Прийшли до дому, і живуть
 Повінчані, та невеселі.
 Тесляр колисочку дебелу
 Майструє в сїнях; а вона,
 Пренепорачная Марія,
 Сидить собі коло вікна
 І в поле дивить ся, і шие
 Маленькеє сороченя —
 Комуь то це?

IV.

„Хазяїн дома?“
 На дворі крикнуло. „Указ

Од кесаря, його самого,
 Щоб ви сьогодні, сей же час,
 Ви на ревізію у город,
 У город Вифлеєм ішли!“
 І зник, пропав той тяжкий голос,
 Тільки луна в яру гула.

Марія зараз заходилась
 Пекти опрісноки. Спекла,
 В торбину мовчки положила
 І мовчки за старим пішла
 У Вифлеєм. „Святая сило,
 Спаси мене, мій Боже милий!“ —
 Тільки й промовила. Ідуть,
 Сумуючи собі обоє,
 І вбогії — перед собою
 Козу в козяточком женуть, —
 Бо дома ні на кого кинуть;
 А може Бог пошле дитину
 В дорозі, — от і молоко
 Сердешній матері. Скотина
 Іде пасучи ся, рядком
 Ідуть за нею батько й мати.
 І починають розмовляти
 Поволі тихо. „Семіон
 Протопресвітер“ — Йосип мовив —
 „Такеє то пророче слово
 Сказав мені: святий закон

І Авраама і Мойсея
 Возобновлять мужі Єссеї.
 І, — каже, — поти не умру,
 Поки Мессію не узрю! —
 Чи чуєш ти, моя Маріє?
 Мессія прийде!“ — „Вже прийшов,
 І ми вже бачили Мессію!“
 Марія мовила.

Найшов

Опріснок Йосип у торбині,
 Дає та й каже: „На, дитино!
 Поки що буде, укріпись!
 До Вифлеєма не близенько,
 Та й я спочину: утомивсь!“
 Та й сіли на шляху гарненько
 Полуднувать. Отто ж сидять,
 А сонце праведне швиденько
 До долу котить ся і — глядь!
 Сховало ся, і смеркло в полі,
 І — диво дивнее!... ніколи
 Ніхто не бачив і не чув
 Такого дива! Аж здрігнув
 Святий тесляр: мітла з востоку
 Над самим Вифлеємом, боком,
 Мітла огненная зійшла,
 І степ і гори осіяла.
 Марія з шляху не вставала —

Марія сина привела,
 Єдиную тую дитину,
 Що нас од каторги спасла,
 І пресвятая, неповинна
 За нас, лукавих, розпялась!
 А недалеко, край дороги,
 Отару гнали чабани,
 Та й їх побачили. Небогу,
 Її й дитяточко взяли
 І у вертеп свій принесли,
 І чабани його убогі
 Емануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
 У Вифлеємі на майдані
 Зійшов ся люд і шопотить,
 Що щось нелевне з людьми буде
 Во Іюдеї; гомонить
 І тихне люд. „О люде, люде!“
 Чабан якийсь біжить, кричить:
 — „Пророчество Іеремії,
 Ісаї збулось, збулось!
 У нас, у пастирей, Мессія
 Родив ся вчора!“... Загуло
 У Вифлеємі на майдані:
 „Мессія!... Ісус!... Осанна!...“
 І люд розходивсь.

V.

Через час,
 Чи через два, прийшов указ
 І леґіон в Єрусалима
 Од того Ирода; незримо
 И нечуте стало ся тогді:
 Ще діточки сповиті спали,
 Ще купіль гріли матері, —
 На марне гріли — не купали
 Маленьких діточок своїх:
 Ножі салдати сполоскали
 В дитячій праведній крові!
 Такеє то на світі сталось!
 Дивіте ся ж, о матері,
 Що роблять Ироди царі!

Марія навіть не ховалась
 З своїм младенцем. Слава вам,
 Убогим людям, чабанам,
 Що привітали, заховали
 І нам Спасителя спасли
 Од Ирода! Нагодували
 І напоїли, і дали
 Кожух і свиту на дорогу
 І, небораки, додали
 Ослицю дійну, і небогу
 З її дитятчком малим
 І посадили й провели

В ночі тайними манівцями
 На шлях Мемфіській. А мітла,
 Мітла огненная світила,
 Неначе сонце, і дивилась
 На ту ослицю, що несла
 В Єгипет кроткую Марію
 І народженого Мессію.

Як би де на світі хоч раз
 Цариця сіла на ослицю,
 То слава стала б про царицю
 І про великую ослицю
 По всьому світу. Ся ж несла
 Живого істинного Бога!
 Тебе ж, сердешну, Копт убогий
 Хотів у Йосипа купить,
 Та здохла ти: мабуть дорога
 Таки завадила тобі!

У Нилі скупанеє спить
 В пелюшках долі під вербою
 Дитяточко. А між лозою
 З лози колисочку плете
 Та плаче праведная мати,
 Колиску тую плетучи.
 А Йосип заходив ся хату
 Із очерету будувати,
 Щоб хоч укрити ся в ночі.

Зва Нилу сфінкси, мов сичі,
 Страшними мертвими очима
 На теє дивлять ся; за ними
 На голому піску стоять
 По шнуру пирамиди в ряд,
 Мов фараонова сторожа,
 І ніби фараонам знать
 Вони дають, що правда божа
 Встає вже, встала на землі,
 Щоб фараони стереглись.

Марія найняла ся прости
 У Копта вовну; а святий
 Йосип взявсь отару пасти,
 Щоб хоч козу ту заробить
 На молоко малій дитині.
 Минає рік, коло хатини
 В повіточці своїй малій
 Той боднар праведний, святий
 І гадки, праведний, не має,
 Барило й бочку набиває
 Та ще й курникає. А ти?
 Не плачеш ти і не співаєш;
 Гадаєш, думаєш-гадаєш,
 Як його вчити, навести
 На путь святий, святого сина,
 І як його од зол спасти,
 Од бур житейських одвести...

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеть ся, а дитина
І невеличке козеня
У сїнях грають ся; а мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну в кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З цїпочком тихо попід тином;
Носив у город шапличок
Продать: йому медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі ж несе на постолі
Ременю доброго. Спочинув,
Та й каже: „Доню! не журись: —
Царя вже Ирода не стало:
Чогось у вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь, —
Такее то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до домоньку, дитино!“
— „Ходім!“ сказала, та й пішла
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслась
Коза в козятком коло хати,
А Йосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі

Сорочечки; а потім в хаті
 Поморщив добре постоли
 Собі в дорогу. Та й знялись
 До сходу сонця, по торбині
 На плечі взявши, а дитину
 У двох в колисочці несли.

VI.

То с'як, то так прийшли до дому.
 Бодай не довелось нікому
 Узріть такеє! Благодать,
 Гайочок тихий серед поля,
 Одна-єдиная їх доля,
 Оттой гайочок — і не знать,
 Де він кохав ся, і хатина —
 Все, все сплюндровано. В руїні
 Їм довело ся ночувать.
 В ярк Марія до криниці
 Швиденько кинула ся: там
 Колись то з нею яснолиций
 Зустрів ся гість святий. Бурян,
 Будяк колючий в кропивою
 Коло криниці поросли.
 Маріє, горенько з тобою!
 Моли ся, серденько, молись!
 Окуй свою святую силу,
 Довготерпінем окуй,
 В сльозах кровавих загартуй!

Небога трохи не втопилась
 У тій криниці. Горе нам
 Було б іскупленим рабам!
 Дитина б тая виростала
 Без матері, і ми б не знали
 І досі правди на землі —
 Святої волі. Схаменулась
 І тяжко-важко усміхнулась
 Та й заридала. Полились
 На цямрину святії сльози
 Та й висохли; а їй, небозі,
 Полегшало.

Єлисавета

Стара вдова у Назареті
 З малим синком своїм жила,
 Таки з Іваном, та й була
 Якась рідня їм. В ранці рано
 Свою дитину, безталанна,
 Нагодувала, одягла,
 І за святим своїм пішла
 У Назарет той до вдовиці,
 В сусіди, в наймички проситись.
 Дитяточко собі росло,
 З Івасем удовенком гралось,
 Уже чимале підросло.
 Якось вони собі гуляли
 У двох на улиці; знайшли

Дві палочки тай понесли
До дому матерям на дрова:
Звичайне, діточки. Ідуть
І веселенькі і здорові,
Аж любо глянуть, як ідуть.
Отто ж воно, мале, взяло
Другую палочку у Йвася
(Івась у коники гуляв ся),
Зробило хрестик, тай несло
До дому, бачте, показати,
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла, і вомліла
І труном пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. „Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить отсе. Покинь, покинь!“
А він, маленький, неповинний,
Святую шибеничку кинув
І зарідав, і пролились
Ще в перший раз младенчі сльози
На лоно матерне. Небозі
Ніби полегшалося. Взяла,
У холодочок завела,
В бурян, в садок, поцілувала,
Та коржиком нагодувала,
Свіженьким коржиком; воно ж

Попестилось собі, погралось
 Та й спатоньки, мале, лягло,
 Таки ж у неї на колінях;
 Отто ж і спить собі дитина,
 Мов янголяточко в раю.
 І на єдиную свою
 Та мати дивить ся і плаче
 Тихенько-тихо: ангел спить...
 То щоб його то не збудить!
 Та й не догледіла; неначе
 Окропу капля, як огонь,
 На його впала, і воно
 Прокинулось. Швиденько сльози
 Марія втерла сміючись,
 Щоб він не бачив; і небозі
 Не довело ся одурить
 Малого сина: подивилось
 І заридало.

Заробила,

Чи то позичила вдова,
 Півкопу тую на буквар.
 Сама б учила, так не знала ж
 Вона письма того. Взяла
 Та в школу хлопця одвела
 У ієсейську; доглядала ж
 Сама його, сама й навчала
 Добру і розуму. Івась,

Таки вдовенко в його вдався,
 Та в двох собі й ходили в школу
 І вчились в купочці; ніколи
 Ані пограєть ся з дітьми,
 Ані побігає; самий
 Один-однісенький, бувало,
 Сидить собі у буряні
 Та клепку теше: помагало
 Святому батькові в трудах.

VII.

Якось по сьомому годочку
 (Малий вже добре майстрував),
 Одпочиваючи в куточку,
 Старий на сина дивувався:
 Який то з його майстер буде?
 Які то люде з його будуть?
 Та взявши відер, кандійок,
 І батько, й мати, і воно
 Пішли на ярмарок у самий
 Самісінький Єрусалим.
 Хоч і далеко, так спродати
 Дорогше можна. От прийшли,
 Розташувались. Батько й мати
 Сидять собі та продають
 Добро своє. А де ж дитина?
 Побігло десь... Шукає сина

Та плаче мати: і не чуть,
 Де діло ся! У синагогу
 Зайшла благать благого Бога,
 Щоб син її найшовсь; аж — глядь!
 Межи раввинами дитина,
 Її хлопяточко, сидить,
 І навчає неповинне:
 Як в світі жить, людей любить,
 За правду стать, за правду згинуть —
 Без правди горе! „Горе вам,
 Учителі архиєреї!...“
 І дивувались фари́сеї
 І книжники його речам,
 А радість матері Марії
 Неі́зреченная! Мессію,
 Самого Бога на землі
 Вона вже зріла...

Спродались,
 Во храмі помолились Богу,
 І веселенькїї в дорогу
 До дому рушили в ночі,
 По холодочку.

Виростали,
 І в купі вчили́сь, ростучи,
 Святїї діточки; пишались
 Святїї тїї матері

Своїми дітками. Із школи
 Путем терновим розійшлись
 Обидва: божії глаголи,
 Святу правду на землі
 І прорікали, й розпялись
 За воленьку, святу волю!...

Іван пішов собі в пустиню,
 А твій — між люде, а за ним,
 За сином праведним своїм,
 І ти пішла. В старій хатині,
 В чужій покинула його,
 Святого Йосипа свого.
 Пішла тинятись попід тинню,
 Аж поки-поки не дійшла
 Аж до Голгофи...

VIII.

Бо за сином
 Святая мати всюди йшла;
 Його слова, його діла, —
 Все чула й бачила, і мліла,
 І мовчки-трепетно раділа,
 На сина дивлячись. А він
 Сидить було на Єлеоні,
 Одпочива. Єрусалим
 Розкинувсь гордо перед ним,
 Сіяє в золотім виссоні

Ізраїльський архієрей,
Романський золотий плебей!
І час, і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне,
Та аж заплаче, дивлячись
На Іудейську столицю.
Ї вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вмие
Утомлені стопи святії;
І пити дасть, і отрясе
Одує прах з-його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить
І дивить ся — о всесвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дівтора біжить
Із города; його любили
Святії діточки; слідком
За ним по улицах ходили,
А иноді й на Єлеон
До його бігали малі.
Отто ж прибігли. — „О святії,
Пренепорочнії!“ сказав
Як узрів діточок, привстав
І цілував, благословляя.
Пограв ся з ними, мов маленький,

Надів бурнус, і веселенький,
 З своїми дітками пішов
 В Єрусалим на слово нове,
 Поніс лукавим правди слово. —
 Не вняли слову, розпяли!...

Як розпинать його вели,
 Ти на розпутії стояла
 З малими дітьми. (Мужики,
 Його брати, ученики
 Перелякались, повтікали.)
 — „Нехай іде, нехай іде!
 Оттак і вас він поведе!“
 Сказала дітям і упала
 На землю трупом.

Розпялась

Твоя єдина дитина,
 А ти, спочинувши під тином,
 У Назарет оттой пішла.
 Вдову давно вже поховали
 В чужій позиченій труні
 Чужії люде, а Івана
 Її зарізали в тюрмі.
 І Йосипа твого не стало!
 А ти, як палець той, осталась
 Одна-однісенька. Такий
 Талан твій латаний, небого!

Брати його, ученики
Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дались:
Сховались; потім розійшлись,
І ти їх мусила збирати...
Отто ж вони якось зійшлись
В ночі круг тебе сумувати.
І ти, великая в женах,
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненним словом;
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії... Хвала
І похвала тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святії,
По всьому світу розійшлись,
І іменем твогого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу; ти ж під тинном,
Сумуючи, у буряні
Умерла з голоду. Амінь.

Петербург. 11. XI. 1859.

Подражаніє Іезекїїлю.

(Глава 19.)

Возплач, пророче, сине Божий!
 І о князях, і о вельможах,
 І о царях оттих, і рци:
 Нащо та сука, ваша мати,
 Зо львами кліщилась, щенята,
 І добувала вас лихих. —
 І множила ваш род проклятий?
 А потім з вас, щенят зубатих,
 Зробились львичища. Людей,
 Незлобних праведних дітей,
 Жрете скажені, — мов шуліка
 Хватає в буряні курча,
 Клює і рве його, а люде, —
 Хоч бачать люде, та мовчать.

Ото ж львиня те дике, люте
 Підстерегли його, взяли
 Та, закувавши добре в пута,
 В Єгипет люде одвели
 На каторгу. А мати... мати
 Спустила друге бісновате
 Своє скаженее звіря,
 Та вже такого сподаря,
 Що гради й вежи пожирало,
 Земля трясла ся, трепетала
 Від реву львичища того.

Окули люде і сього,
 Заперли в щелепи удила,
 І в Вавилонї посадили,
 В тюрму глибоку, щоб не чуть
 Було на світі того рику
 Самодержавного владики,
 Царя неситого.

Минуть,

Уже потрохи і минають,
 Дні беззаконія і зла;
 А львичища про те не знають,
 Ростуть собі, як та лоза
 У темнім лузі, уповають
 На корінь свій, уже гнилий,
 Уже червивий і малий,
 І худосилий. Вітер з поля
 Дихне, погне і полама,
 І ваша злая своєволя
 Сама скупаєть ся, сама
 В своїй крові.

Плач великий,

Вомісто львичищого рика,
 Почують люде, і той плач
 Нікчемний довгий і поганий
 Межи людьми во притчу стане —
 Самодержавний оттой плач.

Петербург, 6. XII. 1859.

Осії глава XIV.

(Подражаніє.)

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стану знаку на землі!
А ти пишала ся колись
В добрі і розкоші! Вкраїно,
Мій любий краю, неповинний!
Защо тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів оттих поганих
До краю нищить... Покара,
Убе незримо і правдиво,
Бо довго довготерпеливий
Дивив ся мовчки на твою,
Гріховную твою утробу,
І рек во гніві: „Потреблю
Твою красу, твою оздобу:
Сама розіпнеш ся! Во злобі
Сини твої тебе убють
Оперені, а зловачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата.
І плача, матірнього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленная земля,
Що я — держитель і все бачу!“

Воскресни, мамо! І верни ся
 В світлицю-хату, опочий!
 Бо ти аж надто вже втомилась,
 Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
 Пророчи своїм лукавим чадам,
 Що пропадуть вони лихі,
 Що їх безчестіє, і зрада,
 І криводушіє — огнем,
 Кривавим, пламенним мечем
 Нарізані на людських душах;
 Що крикне кара невсипуска,
 Що не спасе їх добрий цар,
 Їх кроткий, п'яний господар!
 Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
 Не дасть коня вам охляп сісти
 Та утікати; не втечете
 І не сховаєтесь! Усюди
 Вас найде правда-мста, а люде
 Підстерезуть вас, на то те ж
 Уловлять, і судить не будуть;
 В кайдани туго окують,
 В село на зрище приведуть,
 І на хресті отгім, без ката
 І без царя, вас, біснуватих,
 Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
 І кровю вашою, собаки,
 Собак напоють!..

І додай,
 Такеє слово їм додай,
 Без притчі вискажи: зробили,
 Руками скверними створили
 Свою надію, й речете,
 Що цар наш Бог, і цар — надія, —
 І нагодує і огріє
 Вдову і сирот... Ні, не те!
 Скажи їм ось що: брешуть боги,
 Ті идоли в чужих чертогах;
 Скажи, що правда оживе,
 Натхне, накличе, нажене
 Не ветхеє, не древле слово
 Розтліннеє, а слово нове
 Між людьми криком пронесе
 І люд окрадений спасе
 Од ласки царської.

Петербург, 25. XII. 1859.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесвітнім шинкарям,
 І дукачі, і талаляри,
 І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

Петербург, 24. V. 1860.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25. V. 1860.

III.

Злочинающих сінни,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзичдущим рукам
І покажи і поможи,
Святу ю силу низпошли!

А чистих серцем? — Коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам вкуші на землі
Єдиноми сліе подай,
І братолюбіе пошли!

27. V. 1860.

IV.

Тим неситим очам,
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми —
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам,
Перелог и орать,
Думать, сіять, не жд ать,
І посіяне ж ать —
Роботящим рукам.

Добросердним, малим,
Тихолубцям святим,

Творче неба й землі,
 Долгоденствіє їм
 На сїм світі, — на тїм
 Рай небесний пошли!

Все на світі — не нам,
 Все богам тим, царям:
 І плуги й кораблі,
 І всі добра землі,
 Моя любо, а нам —
 Нам любов між людьми!

Петербург, 31. V. 1860.

Колись то ще, во время оно,
 Помпій Нума, римський цар,
 Тихенький, кроткий государ,
 Втомившись пишучи закони,
 Пішов любенько погулять
 І одпочить, та спочивавши
 Додумать, як би то скувать
 Кайдани на Римлян. І взявши
 Гнучкий одноліток лози,
 Каблучку заходивсь плести, —
 На шию б то. Коли погляне —
 У холодочку під плятаном
 Дівча завітчанеє спить.
 Дріядам нічого робить

Перед такою расотою,
 Перед богинею такою!
 Сама Етерія в гаю,
 Кленучи доленьку свою,
 Повісилась. А мудрий Нума
 І на дівча і на цвіти
 Дивуєть ся собі і дума:
 Який би ретязь ще сплести?

Петербург, 28. V. 1860.

На смерть Григорія, Митрополита Петербурського.

Умре муж велій в власяниці!
 Не плачте, сироти, вдовиці,
 А ти, Аскоченський, возплач
 „Во-утріє на тяжкий глас!“
 І Хомяков, Руси ревнитель,
 Москви, Отчества любитель,
 О юпкоборцеві возплач!
 І вся, о *Руская Бесєда*,
 Во глас єдиний ісповедуй
 Свої гріхи, і плач, і плач!..

Петербург, 17. VI. 1860.

Гимн черничий.

Удар, громе, над тим домом!
 Над тим божим, де мремо ми;
 Тебе ж, Боже, вневажаєм,
 Зневажаючи співаєм:

Алилуя!

Якби не ти, ми б любились,
 Кохали ся б та дружились,
 Та діточок виростали,
 Научали б та співали:

Алилуя!

Одурив ти нас, убогих;
 Ми ж, окрадені небоги,
 Сами тебе одурили
 І скиглячи возопили:

Алилуя!

Ти постриг нас у черниці,
 А ми собі — молодиці,
 Та танцюєм, та співаєм,
 Співаючи примовляєм:

Алилуя!

Петербург, 20. VI. 1860.

Світе ясний, світе тихий,
 Світе вольний, несповитий!
 Защо ж тебе, світебрате,
 В своїй добрій теплій хаті
 Оковано, омурано
 (Премудрого одурено),
 Багрянцями закрито
 І розп'ятієм добито?..

Не добито! Стрепени ся
 Та над нами просвіти ся
 Просвіти ся!.. Будем, брате,
 З багрянцїв онучі драти,
 Люльки з кадил закуряти.
 „Явленими“ піч топити,
 А кропилом будем, брате,
 Нову хату вимітати.

Петербург, 27. VI. 1860.

Ликері.

(На пам'ять 5. серпня 1860.)

Моя ти любо! мій ти друже!
 Не ймуть нам віри без хреста,
 Не ймуть нам віри без попа,
 Раби, невільники недужі!
 Заснули, мов свиня в калюжі,
 В своїй неволі. Мій ти друже,

Моя ти любо! Не хрестись,
 І не кленись, і не молись
 Нікому в світі! Збрешуть люде,
 І византійський Саваофт
 Одурить. Не одурить Бог, —
 Карать і миловать не буде:
 Ми не раби його, — ми люде!
 Моя ти любо! усміхнись,
 І вольную святую душу
 І руку вольную, мій друже,
 Подай мені! То перейти
 І він pomoже нам калюжу,
 Поможе й лихо донести,
 І поховать лихе, дебеле
 В хатині тихій і веселій.

Стрільна, 5. VIII. 1860.

І Архімед і Галілей
 Вина й не бачили. Єлей
 Потік у черево чернече.
 А ви, святії предотечі,
 По всьому світу розійшлись
 І крихту хліба понесли
 Царям убогим. Буде бите
 Царями сіянеє жито,
 А люде виростуть. Умрутъ
 Ще незачатіі царята —

І на оновленій землі
 Врага не буде, супостата,
 А буде син і буде мати,
 І будуть люде на землі.

Петербург, 24. ІХ. 1860.

Саул.

В непробудимому Китаї,
 В Єгипті темному, у нас,
 І понад Індом і Євфратом
 Свої ягнята і телята
 На полі вольнім вольно пас
 Чабан, було, в своїому раї, —
 І гадки-гадоньки не має:
 Пасе, і доїть, і стриже
 Свою худобу та співає.
 Аж ось — лихий царя несе
 З законами, з мечем, з катами,
 З князями, темними рабами.
 В ночі підкравались, зайняли
 Отари з поля, а пасущих,
 І шатра їх, убогі кущі,
 І все добро, дітей малих,
 Сестру, жену, і все — взяли,
 І все розтлили, осквернили,
 І осквернених, худосилих,

Убогих серцем, завдали
 В роботу-каторгу. Минали
 За днями дні. Раби мовчали,
 Царі лушили ся, росли,
 І Вавилони мурували.
 А магі, бонзи і жерці
 (Неначе наші панотці)
 В храмах, в пагодах годувались,
 Мов кабани царям на сало
 Та на ковбаси. І царі
 Самі собі побудували
 Храми, кумирні, олтарі —
 Раби німії поклонялись.

Жидам сердешним заздро стало,
 Що й невеличкою царя
 І з кізяка хоч олтаря
 У їх немає. Попросили
 Таки старого Самуїла.
 Щоб він, де хоче, там і взяв,
 А дав би їм, старий, царя.
 Отто ж премудрий прозорливець,
 Поміркувавши, взяв єлей.
 Та взяв од козлищ і свиней
 Того Саула здоровила,
 І їм помазав во царя!

Саул, „не будучи дурак“
 Набрав гарем собі чималий,

Та й заходив ся царювать.
 Дивили ся, та дивувались
 На новобранця чабани
 Та промовляли, що й вони
 Таки не дурні: „Ач якого
 Собі ми виблагали в Бога
 Самодержавця!“ А Саул
 Бере і город і аул,
 Бере дівча, бере ягницю,
 Будує кедрові світлиці,
 Престол із золота кує,
 Благовелення оддає
 Своім всеподданнійшим голим;
 І в багряниці довгополій
 Ходив по храмині, ходив,
 Аж поки, лобом не широкий,
 В своїм гаремі одинокий,
 Саул сердега — одурів.

Незабором зібралась рада:
 „Панове, чесная громадо!
 Що нам робить? Наш мудрий цар,
 Самодержавець-государ,
 Сердешний — одурів! Панове!
 Чи нам його тепер лічить?
 Чи заходить ся та зробить
 Царя вздоровшого?“ По мові,

По мудрій раді розійшлись
Смутнії пастирі.

В кедровій,
В новій палаті цар не спить,
Не їсть, не пє, не гомонить,
А мовчки долі — всемогучий
Дере порфіру на онучі,
І ніби морщить постолі,
Плете волокни, озубає,
І у кедрових стін нових
Про батькове ося питає;
То візьме скипетр і заграє,
Мов на сопілці. І Саул,
Чабан Саул, сидить, співає,
Поки не втне на караул
І Самуїла не згадає.

Отто ж вельможі й чабани,
Веніамінові внучата,
Тельця отрокам принесли,
Щоб їм дозволено співати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пузата,
Та ще й гусяра привела,
Якогось чабана Давида.
— „І вийде цар Саул, і вийде“ —
Чабан співає — „на війну!...“

Саул прочунав ся — та й ну,
 Як той москаль, у батька, в матір
 Свою ріденьку волохату
 І здовж і впоперек хрестить;
 А гусяра того Давида
 Трохи не вбив...

Як би він знав,
 Яке то лихо з його вийде,
 З того лукавого Давида,
 То мов гадюку б розтоптав
 І ядовитую б ростер
 Гадючу слину. А тепер
 Плугами, разом не розорем
 Прокляту ниву: проросла
 Колючим терном. Горе, горе!
 Дрібніють люде на землі,
 Ростуть і висять ся царі!

Петербург, 13. X. 1860.

Хоча лежачого й не бють,
 То і полежать не дають
 Ледачому... Тебе ж, о суко,
 І ми сами, і наші внуки,
 І миром люде прокленуть...
 Не прокленуть, а тільки плюнуть
 На тих оддоених щенят,
 Що ти щенила. Муко, муко!

О скорб моя, моя печаль!
 Чи ти минеш коли? Чи псами
 Царі з міністрами-рабами
 Тебе, о люту, зацькують?
 Не зацькують! А люде тихо,
 Без всякого лихохо лиха,
 Царя до ката поведуть!

Петербург, 20. X. 1860.

І тут, і всюди — скрізь погано!
 Душа убога встала рано,
 Напряла мало, та й лягла
 Одпочивать собі, небога.
 А воля душу стерегла.
 „Прокинь ся“, каже: „плач, убога!
 Не зійде сонце. Тьма і тьма,
 І правди на землі нема!“
 Ледача воля одурила
 Маленьку душу: сонце йде
 І за собою день веде.
 І вже тії хребетносилі,
 Уже ворущать ся царі...
 І буде правда на землі!...

Петербург, 30. X. 1860.

О люде, люде небораки!
 Нащо здали ся вам царі?
 Нащо здали ся вам псарі?
 Ви ж таки люде, не собаки!

В ночі і ожеледь і мряка,
 І сніг і холод. І Нева
 Тихесенько кудись несла
 Тоненьку кригу попід мостом,
 А я, отто ж таки в ночі,
 Іду та кашляю йдучи.
 Дивлюсь: неначе ті ягнята,
 Ідуть задріпані дівчата,
 А дід, сердешний інвалід,
 За ними гнеть ся, шкандибає,
 Мов у кошару заганяє
 Чужу худобу... Де ж той світ?
 І де та правда? Горе! горе!
 Ненагодованих і голих
 Дівчаточок, як ту отару,
 Женуть („наслідній долі атдать“),
 Женуть до матері байстрят! —
 Чи буде суд? чи буде кара
 Царям, царятам на землі?
 Чи буде правда між людьми?...
 Повинна быть! бо сонце стане
 І осквернену землю спалить.

Петербург, 3. XI. 1860.

Якби з ким сісти, хліба звісти,
 Промовить слово, то воно б,
 Хоч і якнебудь, на сім світі,
 А все б таки якось жилось.
 Та ба! нема з ким! Світ широкий,
 Людей чимало на землі,
 А доведеть ся одиноким
 В холодній хаті кривобокій,
 Або під тином простягтись!...
 Або... Ні, треба одружитись,
 Хоча б на чортовій сестрі!
 Бо доведеть ся одуріти
 В самотині... Пшениця, жито
 На добрім сіялось лану,
 А люде так собі пожнуть
 І скажуть: „Десь його убито,
 Сердешного, на чужині...“
 О горе, горенько мені!

Петербург, 4. XI. 1860.

І день іде, і ніч іде...
 І, голову схопивши в руки,
 Дивуеш ся: чоми не йде
 Апостол правди і науки?!

Петербург, 5. XI. 1860.

Якось то йду у ночі
 Понад Невою. Та йдучи
 Міркою сам таки з собою:
 „Якби то, думаю, якби
 Не похилили ся раби,
 То не стояло б над Невою
 Отсіх осквернених палат.
 Була б сестра і був би брат;
 А то нема тепер нічого,
 Ні Бога навіть, ні пів-Бога:
 Псарі в псарятами царять,
 А — ми дотепні доїзжачі —
 Хортів годуємо та плачем!...“

Оттак то я собі в ночі,
 По над Невою ідучи,
 Гарненько думав, і не бачу,
 Що з того боку, мов із ями,
 Очима луца кошениа:
 А то два ліхтарі горять
 Коло апостольської брами.
 Я схаменував ся, осішивсь
 Святим хрестом і тричі плюнув,
 Та й знову думав заходивсь
 Про теж таки, що й перше думав.

Петербург, 13. XI. 1860.

N. T.

Великомученице кумо!
Дурна єси ти, нерозумна!
В раю веселому зросла,
Рожевим цвітом процвіла,
І раю красного не зріла,
Не бачила, — бо не хотіла
Поглянути на божий день.
На ясний світ животворящий!
Сліпа була єси, незряща,
Недвигла серцем, спала день
І спала ніч. А кругом тебе
Творило ся, росло, цвіло
І процвітало, і на небо
Хвалу Творителю несло;
А ти кумасю, спала, спала,
Пишала ся, та дівувала,
Та ждала, ждала жепиха,
Та ціломудріє хранила,
Та страх бояла ся гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде,
І гріх той праведний плете,
У сиві коси заплітає.
А ти ніби не добачаєш:
Дівуєш, молиш ся, та спиши,
Та Матір Божію гнівиши
Своїм смиренієм лукавим.

Прокинь ся, кумо, пробудись
 Та кругом себе подивись!
 Начхай на ту дівочу славу,
 Та щирим серцем, не лукаво,
 Хоч раз, сердего, соблуди!

Петербург, 2. XII. 1860.

Чи не покинуть нам, небого,
 Моя сосідонько убога,
 Вірші нікчемні віршувать,
 Та заходить ся рештувать
 Вози в далекую дорогу?
 На той світ, друже мій, до Бога
 Почимчикуем спочивать...
 Втомили ся і підтоптались,
 І розуму таки набрались,
 То й буде з нас! Ходімо спать.
 Ходімо в хату спочивать...
 Весела хата, щоб ти знала!

Ой не йдімо, не ходімо, —
 Рано, друже, рано!
 Походимо, посидимо,
 На сей світ поглянем.
 Поглянемо моя доле!
 Бач, який широкий,
 І широкий та веселий,
 Ясний та глибокий!

Походимо ж моя зоре!
 Зійдемо на гору,
 Спочинемо... А тимчасом
 Твої сестри-зорі
 Безвічні, попід небом
 Поцливуть, засяють...
 Підождімо ж, моя сестро,
 Дружино святая,
 Та нескверними устами
 Помолимось Богу,
 Та й рушимо тихесенько
 В далеку дорогу.
 Над Летою бездонною
 Та каламутною
 Благослови мене, друже,
 Славою святою!

А поки те, да се, да оне,
 Ходімо просто — навпростець
 До Ескуляпа на ралець:
 Чи не одурить він Харона
 І Парку-прялку?... І тогді,
 Поки б химерив мудрий дід,
 Творили б, лежа, епопею —
 Парили б скрізь понад землею,
 Та все б гексаметри плели,
 Та на горище б однесли
 Мишам на снідання... А потім

Співали б прозу — та по нотах,
А не якнебудь...

Друже мій!

О мій сопутниче святий!
Поки огонь не захолонув,
Ходімо лучче до Харона —
Через Лету бездонню
Та каламутню
Перепливем, перенесем
І славу святую —
Безвічню, молодую...
Або — цур їй, друже!
І без неї обійдуся, —
Та як буду вдужать,
То над самим Флегетоном,
Або над Стиксом у раю,
Неначе над Дніпром широким,
В гаю, предвічньому гаю,
Поставлю хаточку, — садочок
Кругом хатини насажу:
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралою, посажу;
Дніпро, Україцу згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах
І веселенько заспіваєм...

Петербург, 14.—25. II. 1861.

ЗМІСТ КНИГИ.

	Сторона		Сторона
Тарас Шевченко:			
Письмо до редактора часописи „Народнає Читаніє“	3	Спчі.....	74
Луціянович: Про Шевченкові Твори			
1. Кобзарь; Шевченко правдивий народний поет	9	І виріє я на чужині — —	76
2. Характеристика Шевченкової творчости	11	Не для людей — —	78
3. Для зрозуміння історичних творів Шевченка	13	І багата я —	79
4. Провідні думки в Шевченкових творах	15	Полюбила ся я.....	80
5. Як розвивав ся Шевченків світогляд.....	19	Ой вигострю товариша — — ..	81
6. Що Шевченко зробив.....	22	Швачка	82
		Не так тії вороги — —	83
		Ой люлі, люлі, моя дитино — —	84
		Ой чого ти почорніло — —....	85
		У педіленьку у святую	86
		І широку долину.....	89
		„Не хочу я женити ся — —...“	90
		І знов мені не привезла — —..	92
		В неволі, в самоті немає — — .	93
		Заступила чорна хмара — — ..	94
		На Різдво	97
		За сонцем хмаронька пливе — —	99
		Нащо мені женити ся? — — ..	100
		Ой крикнули сірі гуся — —....	102
		Якби тобі довело ся — —.....	103
		Заросли шляхи тернами — —..	107
		Зацвіла в долині — —	109
		Мати покритка.....	110
		Хліба самому написать — — ..	115
		І золотої й дорогої — —.....	117
		Готово! Парус розпустили —..	118
		Ми в осени таки похожі — — .	118
		Лічу в неволі дні і ночі — — ..	120
		Не молила ся за мене — —....	124
		Як би ви знали, паніччі — — ..	126
		Буває, в неволі иногді — —... .	129
		На батька бісового трачу — —	134
		Неофіти	135
		Юродивий	159
		Доля.....	163
		Муза	164
		Слава	165
		Сон	167
		Я не нездужаю, півроку — —..	168
		Подражаніє XI. псалму.....	168
Поезії:			
Думи мої, думи мої! — —.....	27		
Княжна	28		
Моїм союзникам.....	29		
Сонце заходить, гори чорніють — —	30		
Не гріє сонце на чужині — — .	33		
Сон	34		
Іржавець	40		
Ляхам	44		
Чернець	46		
Самому чудно — —	50		
А. Козачковському	51		
То так і я тепер пишу — — ...	57		
А нумо знову віршувать — — .	58		
Ой гляну я, подивлю ся — —..	59		
Та не дай, Господи — —	60		
Царі	60		
Добро, у кого є господа — — .	70		
Г. З.	71		
Пророк	73		

	Сторона		Сторона
Маркові Вовчкові	170	Світе ясний, світе тихий — — .	216
Подражаніє Ісаї, глава XXXV .	171	Ликері	218
Сестрі	173	І Архімед і Галілей	217
Колись дурною головою	174	Саул.....	218
Якби то ти, Богдане паний —..	175	Хоча лежачого й не бють — —	222
Во Іудеї, во дні они — —.....	175	І тут і всюди — —	223
Марія.....	177	О люде, люде небораки!	224
Подражаніє Іезекїлю	206	Якби з ким сісти — —	225
Осії глава XIV	208	І день іде, і ніч іде — —.....	225
Молитви	210	Якось то йду я у ночі.....	226
Колись то ще, во время оно —..	213	N. T.	227
На смерть Грігорія, Митро- полита Петербурського	214	Прокинь ся, кумо — —	228
Гимн черничий	215	Чи не покинуть нам — —	228

